

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Problematika zařazení propuštěných osob z výkonu
trestu odnětí svobody na trhu práce z intersekcionalní
perspektivy**

Kateřina Štefáková

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie a sociální práce

Studijní program Sociologie

Studijní obor sociologie

Bakalářská práce

**Problematika zařazení propuštěných osob z výkonu
trestu odnětí svobody na trhu práce z intersekcionalní
perspektivy**

Kateřina Štefáková

Vedoucí práce:

Mgr. Lukáš Dirga, Ph.D.

Katedra sociologie a sociální práce

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2023

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala panu Mgr. Lukášovi Dirgovi, Ph.D., který vedl mé kroky a poskytoval po celou dobu psaní neocenitelnou podporu při zpracování této práce. Děkuji za trpělivost, s jakou jste mi věnoval čas a poskytoval zpětnou vazbu. Rovněž děkuji rodině a blízkým za jejich podporu v době studia a povzbuzení v procesu vypracování této práce. Mé díky patří také respondentům, za jejich čas a ochotu poskytnout mi potřebné informace.

Obsah

ÚVOD	1
1. TEORETICKÁ ČÁST	2
1.1 Význam práce v životě jedinců	2
1.1.1 Trh práce.....	3
1.2 Činnost věznic	4
1.2.1 Důsledek pobytu ve vězení na odsouzené osoby	6
1.2.3 Faktory desistence	8
1.2.4 Zaměstnání jako faktor desistence.....	11
1.3 Intersekciónální perspektiva.....	11
2. EMPIRICKÁ ČÁST	14
2.1.1 Cíl výzkumu	14
2.1.2 Respondenti	14
2.1.3 Sběr dat.....	15
2.1.4 Zpětná reflexe výzkumníka	16
2.2 Analýza dat.....	18
2.2.1 S „vězeňskou kůží“ na pracovní trh.....	19
2.2.1.1 Osoby, které na trhu práce naráží.....	19
2.2.1.2 Chut' do práce.....	23
2.2.1.3 Askriptivní znaky a jejich vliv na zaměstnatelnost.....	25
2.2.1.3.1 Etnikum	26
2.2.1.3.2 Věk, vzhled a zdravotní stav	27
2.2.1.4 Faktory, které ovlivňují úspěch na trhu práce.....	30
3. ZÁVĚR	34
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	37
RESUMÉ	43
ZKRATKY	44
PŘÍLOHY	44

ÚVOD

Osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“) se setkávají s mnoha problémy, které brání jejich úspěšné reintegraci. Kromě potýkání se s dluhy a závislostmi se také setkávají s odmítavým přístupem společnosti. Tyto faktory výrazně ovlivňují, jakým způsobem a zda vůbec se stanou součástí společnosti. Pokud se propuštěným nepodaří získat bydlení a práci, končí u problémových kontaktů nebo na ulici a sklouzávají zpět k nelegálním činnostem. Já se ve své práci snažím odhalit, jakým způsobem ovlivňují jednotlivé faktory jedincovu šanci nalézt zaměstnání, protože každý propuštěný z VTOS má jinou kombinaci faktorů, a tedy i rozdílné zkušenosti. Abychom našli překážky, které jim brání získat zaměstnání a integrovat se, je zapotřebí intersekcionalní perspektivy. Faktory jako pohlaví, věk, etnicita nebo vzdělání různým způsobem mění jedincovo postavení na trhu práce a nelze pohlížet na propuštěné jako na homogenní skupinu. Problémy spojené s návratem propuštěných osob na trh práce jsou významné pro jejich životní biografii, ale i pro společnost, zejména s ohledem na možnou recidivu.

V bakalářské práci se snažím odpovědět na otázku: *Jaké faktory a jakým způsobem ovlivňují zařazení osob propuštěných z VTOS na pracovní trh?* Odpovědi na otázku hledám skrze kvalitativní výzkum pomocí polostrukturovaných rozhovorů s několika aktéry, které považuji ve svém výzkumu za relevantní. Mezi těmito aktéry jsou propuštěné osoby z VTOS. Dále zaměstnavatelé, kteří se stávají potencionálními zaměstnavateli propuštěných osob. Zatřetí se zaměstnanci, kteří vytváří pracovní kolektiv, přicházejí do styku s propuštěnými na pracovišti a přispívají k jejich (ne)úspěšné integraci. Poslední skupinou jsou probační úředníci, kteří se snaží pomoci propuštěným s bezvýhodnými situacemi, které po VTOS zažívají, s primárním účelem najít propuštěným své místo ve společnosti. Na základě získaných dat diskutuji, jaké faktory brání propuštěným nalézt zaměstnání.

V první části textu se věnuji dostupné odborné literatuře a mapuji problematiku nezaměstnanosti propuštěných osob z VTOS. Věnuji se obecně významu práce v životě jedinců a analyzuji důvody, proč mají určití jedinci problém najít uplatnění na trhu práce. Dále se přesouvám k popisu negativních účinků VTOS a k tomu, proč propuštěné osoby mají problém nalézt zaměstnání. V druhé části textu se věnuji již metodologii výzkumu, analýze získaných dat, a také zpětné reflexi výzkumníka.

1. TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části nastiňuji důležitost práce a funkci zaměstnání v životě jedinců. Věnuji se nezaměstnanosti a tomu, jak jsou šance jedince na trhu práce omezeny například tím, do jaké rodiny se narodil [Katrňák 2004]. V hledání zaměstnání může jedince limitovat mnoho faktorů. V této práci se zaměřuji na to, jak ovlivňuje zkušenost s vězeňským prostředím a zápis v rejstříku trestů (dále jen „RT“) možnosti osob najít uplatnění na trhu práce.

Dále pracuji s faktory desitence a postpenitenciární péči. Osoby propuštěné z VTOS čelí stigmatizaci nejen na základě zápisu v RT, ale také v souvislosti se zkušenostmi a změnou osobnosti, kterou ve vězení získají. Label, který v podobě bývalého vězně po zbytek života mají, je znevýhodňuje při hledání zaměstnání a zvyšuje šance na pokračování v kriminální kariéře [Mertl, Bareš 2018]. Zkušenosti propuštěných z VTOS zkoumám z intersekcionalní perspektivy, jejíž hlavní myšlenkou je, že nemůžeme studovat sociální kategorie odděleně pro pochopení žité zkušenosti jedinců [Kolářová 2008].

1.1 Význam práce v životě jedinců

Práci definujeme jako činnost placenou i neplacenou, která se skládá z vykonávání úkolů, k nimž je zapotřebí fyzické i mentální úsilí. Cílem práce je vytvoření zboží a služeb, které následně slouží k uspokojení lidských potřeb. Mimo neplacenou práci, například v domácnosti nebo v rámci různých dobrovolnických činností, máme i práci placenou v zaměstnání. Zaměstnání v životě lidí sehrává velkou roli. Placená práce kromě získávání finančních prostředků také strukturuje lidem čas, zajišťuje sociální kontakty, slouží k osvojení nových dovedností a schopností, vytváří osobní identitu a přináší do života změnu v podobě nového prostředí [Giddens 1999: 308-309]. Práce zajišťuje integraci osob do společnosti, což je ve vztahu k vězeňství a participaci na trhu práce klíčové. Já ve své bakalářské práci vnímám integraci důležitou z těchto důvodů: „*Successful integration helps people to realise their full potential. It makes it easier for them to access to services, reduces educational and health inequalities, helps them to find jobs and, fundamentally, underpins social cohesion and community empowerment*“ [Phillimore et al. 2019: 7].

Dle Boženy Buchtové je potřeba člověka pracovat zakotvena v lidském genomu a ovlivňuje zdraví, štěstí a sebeúctu. Vedle potřeby hladu má jedinec nutkavou potřebu práce

¹ Popis integrace pochází z Home office United Kingdom 2019, kde autoři popisují integraci v oblasti migrační politiky. Zde je mnou provedený překlad citace: „*Úspěšná integrace pomáhá lidem realizovat svůj plný potenciál. Uspodňuje jim přístup ke službám, snižuje nerovnosti ve vzdělání a zdraví, pomáhá jim najít zaměstnání a v zásadě podporuje sociální soudržnost a posílení postavení v komunitě.*“ [Phillimore et al. 2019: 7].

a seberealizace [Buchtová, Šmajš, Boleloucký 2013: 12-18]. Na zaměstnání se často hledí pouze jako na prostředek k zajištění obživy, přestože práce přináší do života člověka pocit sounáležitosti se společností a smysl života. Nancy C. Morse a Robert S. Weiss zjišťovali neekonomickou funkci zaměstnání a ve svém výzkumu došli k závěru, že rozdílně vnímají práci lidé na základě své profesní pozice. Manažeři a obchodníci pracují především z potřeby uspět, dále kvůli možnosti sebevyjádření a faktu, že jejich život má cíl. Dělníci mají naopak potřebu fyzické práce, jelikož bez pracovní výplně by život byl dle jejich slov pouze zaměřený na odpočinek. Zemědělci nemají hranici mezi pracovní sférou a osobním životem. Život bez práce si nedovedou představit, neboť slovo práce je obsaženo v každé činnosti, kterou vykonávají. Práce je v různém smyslu součástí každého z nás, ale každý ji vnímá odlišným způsobem. Autoři textu v závěru vyzdvihují důležitost nalezení povolání, které má pro jednotlivce v jeho životě smysl [Morse, Weiss 1955: 191-198]. Každý v naší společnosti ale nemá možnost volby najít vhodné zaměstnání a někteří mají problém uplatnění na trhu práce najít, a tím vzniká ve společnosti nezaměstnanost.

Nezaměstnanost je složitý sociální jev a je silně spjata s demokracií. Nezaměstnanost se nepovažuje za vážný ekonomický a sociální problém, pokud se nejedná o masovou nezaměstnanost. Teprve masovost vytváří státu problémy finanční, organizační a politické. Pro jednotlivce však nemožnost uplatnění znamená ztrátu finanční jistoty, ztrátu identity a sebevědomí [Mareš 2002: 9-12]. Dění na trhu práce ovlivňuje hned několik aktérů: individuální, kolektivní a institucionální². Jiří Večerník zdůrazňuje především důležitost aktéra institucionálního, který ovlivňuje, jaké podmínky, ale také mantinely zaměstnavatel i samotní pracovníci na trhu práce mají [Večerník et al. 2016: 23].

1.1.1 Trh práce

Trh práce je silně spjat se soupeřením. Soupeření vzniká již na základních školách, kdy se snažíme dostat na střední školu, a později i na vysokou školu, a získat vzdělání, respektive diplom. Čím prestižnější škola je, tím větší soupeření mezi uchazeči vzniká. Zaměstnavatel při obsazování volného místa využívá získané diplomy a certifikáty uchazečů jako hlavní kritérium pro posouzení kvalifikace [Horáková, Horák 2013: 133]. Mnoho autorů však poukazuje na nerovné příležitosti dětí ve školách. Například Daniel Prokop v knize *Slepé*

² Individuální aktér je samotný jednatel, který se snaží najít své místo na trhu práce. Kolektivní aktéři zastupují zájmy skupiny lidí v určitém odvětví. Mezi ně by patřily například odbory, které usilují o zlepšení pracovních podmínek a ochranu práv. Institucionální aktéři vytvářejí legislativní normy, které následně ovlivňují vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci [Večerník et al. 2016: 23].

skvrny poukazuje na fakt, že v českých školách dochází k segregaci dětí a šance na úspěch je ovlivněna tím, do jaké rodiny a jakého regionu se jednotlivec narodí [Prokop 2019: 67-93]. Tomáš Katrňák ve svém výzkumu ukazuje, že odhodlání jednotlivců ovlivňuje mnoho faktorů, a zjišťuje, proč se potomci dělnických rodičů stávají po průchodu vzdělávacím systémem opět dělníky. Přichází na to, že děti dělníků a vysokoškoláků mají rozdílné definice vnímání školy a vzdělání. Život člověka je podmíněn především prostředím, do kterého se narodí a ve kterém je vychováván, a děti dělníků nikdo nemotivoval ke vzdělání a oni o něj nestáli. Děti vysokoškoláků jsou naopak ke svému výkonu od raného dětství motivovány. Na tomto příkladě můžeme sledovat, jak se prostřednictvím rodiny reprodukuje vzdělání potomků a snižují se šance dětí dělníků na nalezení prestižnějšího uplatnění [Katrňák 2004: 11, 139-165].

Šanci uspět na trhu práce mimo naše dosažené vzdělání ovlivňuje mnoho dalších vlivů, jednak náš původ, vzdělání rodičů, ale i vlastní motivace a flexibilita. Dalšími determinanty jsou však individuální charakteristiky uchazeče o povolání. Mezi tyto determinanty patří věk, pohlaví, etnicita, rodičovství, handicap, nebo například životní zkušenost v podobě pobytu ve vězení. Problémy při hledání zaměstnání přináší propuštěným z VTOS především zápis v RT, ale i mnoho dalších faktorů. Čistý RT je při pohovoru po uchazečích požadován, a tak mají osoby se zápisem v RT mnohdy problém uplatnění najít [Tomášek, Diblíková, Scheinost 2016: 9]. Pavel Bareš a Jiří Mertl popisují, že negativní vnímání a odsuzování propuštěných osob se vztahuje k jejich minulosti, ale zároveň se předpokládá, že obdobné nežádoucí chování se může projevit i v přítomnosti a budoucnosti. Odmítavý přístup přispívá ke stigmatizaci osob a negativnímu postoji v jakékoliv životní situaci propuštěných a snižuje pravděpodobnost jejich uplatnění na trhu práce [Bareš, Mertl 2016: 9].

1.2 Činnost věznic

Pachatelé, kteří spáchají trestný čin svým kriminálním jednáním, ohrožují hodnoty a normy nastavené danou společností a dochází k izolaci těchto jedinců ze společnosti s cílem jejich nápravy [Černíková 2008: 21]. Náprava vězňů probíhá ve vězeňském prostředí, jež řadíme mezi totální instituce, které slouží k resocializaci vězňů a přijetí radikálně odlišných a nových hodnot [Giddens 1999: 58]. Termín totální instituce zavádí ve své knize *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* Erving Goffman [1961]. Jedná se o prostor, který je charakteristický izolací a potlačením individuality jedinců. Osoby jsou nuceny podrobit se pravidlům a vedení dané organizace [Jandourek 2001: 108]. Účel VTOS v České republice stanovuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně

některých souvisejících zákonů. Zákon stanovuje, že účelem VTOS je ochrana společnosti a působení na pachatele s cílem snížení kriminálního chování a recidivy (§ 1 odst. 2)³. K převýchově vězňů slouží individuální programy zacházení a vybrané zájmové aktivity [Biedermanová, Petras 2011: 12-36].

Ve vězení má každý odsouzený individuální program zacházení, který se zpracovává dle souhrnné zprávy o odsouzeném. Odsouzený má možnost vybrat si zájmové aktivity, dodělat si akreditované kurzy a docházet na terapeutická sezení nebo náboženská setkání. Pracovní činnosti v době trvání trestu slouží především k vytvoření si dobrých pracovních návyků, které jsou po propuštění z VTOS zásadní pro nalezení, ale i udržení vlastního zaměstnání. Pracovní aktivity v době trvání trestu mají i funkci ekonomickou, především pomáhají odsouzeným snižovat míru zadluženosti, a rovněž pomáhají s platbou za VTOS [Biedermanová, Petras 2011: 12-36]. Český vězeňský systém má v dnešní době velký problém s nárůstem vězňených osob a s přeplněností věznic, tudíž je v plnění výše popsaných funkcí silně limitován. Mezery jsou mimo jiné i v nedostatku kvalifikovaného personálu a finanční podpoře. Tyto nedostatky v systému dokáže reflektovat i samotný odsouzený ve VTOS [Dirga 2020: 145-147]. Potřeba moderního přístupu pro efektivní reintegraci odsouzených stále roste, a to především z důvodu přeplněnosti českých věznic a počtu vězňů, kteří se do VTOS vrací⁴ [Biedermanová, Petras 2011: 5-11]. Přeplněnost v českých věznicích zhoršuje podmínky pro VTOS [Karabec 2001: 78]. Na tyto překážky v účinném uplatňování programů zacházení naráží i Vratislava Černíková, která upozorňuje i na nevhodné architektonické řešení českých věznic, vybavení věznic a chybějící personál. Nedostatek personálu se odráží v řadě nedovolených činností, které vězni vykonávají [Černíková 2008: 114].

Mezi primární cíl vězení řadí Michel Foucault reprodukci moci, nikoliv nápravu odsouzených, a z tohoto důvodu vězení ze své podstaty selhává [Foucault 2000: 171-177]. Anthony Giddens ve své knize zmiňuje, že vězení nedokáže plnit nápravnou funkci, ale pro část společnosti plní funkci odstrašující. K vězení jako nápravnému zařízení má skeptický pohled. Život ve vězeňských podmínkách dle Anthonyho Giddense spíše vráží mezi

³ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody stanovuje, že: „Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčání trestné činnosti.“ (§ 1 odst. 2).

⁴ Synøve Nygaard Andersen a Torbjørn Skardhamar v textu *Pick a Number: Mapping Recidivism Measures and their Consequences* popisují, že recidivu můžeme měřit několika způsoby. Měření recidivy není lehká disciplína a výběrem způsobu ovlivníme jaké číslo recidivy získáme. Recidivu můžeme stanovit na základě zatčení, na základě opětovného odsouzení nebo na základě opětovného uvěznění [Andersen, Skardhamar 2015: 4-23]. V České republice máme penologickou recidivu, která odkazuje až k opětovnému uvěznění osoby [Marešová et al. 2011: 9]. V roce 2020 bylo 64,82 % odsouzených ve VTOS opakovaně a 35,18 % odsouzených bylo ve vězení poprvé [Mäsiarová 2020: 123].

odsouzeného a běžnou společnost klín. Nejčastějším argumentem neúčinnosti věznic je počet recidivistů, kteří se za mříže vracejí, a zvyky a kontakty, které v době svého pobytu získají. Těmito zkušenostmi a kapitály se ještě více odlišují od zbytku společnosti [Giddens 1999: 203-206]. Dalším problémem je ukládání krátkodobých trestů, mezi které se počítají tresty od 3 až do 18 měsíců. Krátkodobá délka pobytu ve vězení má mnoho negativ. Délka pobytu ve vězení je příliš krátká a není zde dostatek času na převýchovu pachatele. Zároveň krátká doba není odstrašující, ale má na osobu VTOS mnoho negativních důsledků. Ukládání krátkodobých trestů je dlouhodobým trendem, jelikož mají soudci v České republice nedůvěru k vykonávání alternativních trestů [Karabec 2001: 73-81].

1.2.1 Důsledek pobytu ve vězení na odsouzené osoby

Vězeňský systém může mít na odsouzené osoby řadu negativních vedlejších důsledků, které již nápravný charakter neobsahují. Mezi tyto negativní důsledky řadíme prohlubování zadluženosti, což často souvisí s platbou za výkon trestu⁵. Přetrhání rodinných a blízkých vazeb v důsledku stigmatizace i izolace odsouzené osoby. Naopak si osoba vytvoří ve vězení kontakty nové, které mohou přetrvávat a mohou její život negativně ovlivňovat i po propuštění z VTOS. Vězeňský prostor je spjat s drogovou problematikou, a tak osoba ve VTOS přijde dříve či později do kontaktu s drogami nebo s osobami, které drogy užívají. U vězňenských osob rovněž dochází k nízké míře samostatného rozhodování, jelikož jejich pobyt za mřížemi je přesně rozvržen. Tento předem stanovený rozvrh osoby pasivně dodržují a postupem času může docházet k prizonizaci. Pojem prizonizace zavedl Donald Clemmer ve své knize *The Prison Community* [Clemmer 1940]. K prizonizaci dochází procesem institucionalizace, kdy osoba přijme veškeré požadavky a poslušnost, která je vyžadována, ale zároveň se tím oslabuje schopnost fungovat mimo vězeňský prostor, kde již není vše vysoce organizované. Zároveň projde i procesem ideologizace a přijme hodnoty a normy, které jsou ve vězeňském prostoru nastavené jak vnitřní komunitou spoluvězňů, tak samotnými právními předpisy [Černíková 2008: 114-121]. Délka pobytu následně ovlivňuje, k jak silné adaptaci na vězení dochází a do jaké míry dojde ke ztrátě vlastní identity [Karabec 2001: 77]. Identitu narušuje například i vězeňský slang. Ve vězeňském prostředí vnikl a neustále se vyvíjí vězeňský slang neboli vězeňská mluva, kterou si dříve nebo později každý odsouzený osvojí. Řečové kódy

⁵ Poplatky spojené s výkonem trestu jsou stanoveny zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: „Odsouzený je povinen hradit náklady výkonu trestu. Nelze-li tyto náklady srazit z odměny za práci, může věznic k jejich úhradě použít peněžní prostředky, které má odsouzený uloženy ve věznici. Výši nákladů výkonu trestu a podrobnosti její úhrady stanoví ministerstvo vyhláškou.“ (§ 35 odst. 1).

slouží k vytvoření si lepších vazeb se spoluvězni, utajení významu řečových kódů a mimo jiné i k běžné komunikaci [Dirga 2016: 11-19]. Ve vězeňském prostoru existuje určitá hierarchizace, kterou strukturují získané kapitály jedinců. Kapitálem ve vězení je především fyzická síla, dále ekonomická výhoda v podobě tabáku nebo kávy, psychická odolnost a kontakty z kriminální historie. Tyto kapitály rozhodují o tom, na jaké příčce se ve vězeňské hierarchii osoba umístí. Nástrojem k zajištění a udržení nadřazenosti a kontroly oběti je znásilnění. Existují ale i dobrovolné sexuální služby, které mohou sloužit jako produkt výměnného obchodu [Dirga, Lochmannová, Juříček 2015: 560-575].

Základním kapitálem ve vězení je fyzická síla, která vzbuzuje strach, ale důležitá je i síla duševní, díky které pak vězeň nemusí sílu fyzickou používat [Dirga, Lochmannová, Juříček 2015: 560-575]. Mužské věznice jsou charakteristické především hegemonní maskulinitou, která se vyznačuje především mocí, silou a vtěleným násilím [Connell, Messerschmidt 2005: 832]. Osoby před nástupem do vězení mají předem stanovená očekávání o tom, jak vězeňský život vypadá. Často tato očekávání vyplývají ze stereotypů, a to ohledně spoluvězňů i ohledně dozorců. Před nástupem do vězení si osoby proto vytvoří novou vězeňskou identitu, která odráží jejich předem stanovená očekávání a slouží primárně k jejich ochraně. Po výkonu trestu má následně osoba identity dvě. Identitu předvězeňskou, která byla před VTOS suspendována, a identitu vězeňskou, která se objevuje společně s nástupem do vězení [Jones, Schmid 2000: 133-157].

Dalším negativním aspektem je stigma, tento termín Erving Goffman označuje jako silně diskreditující atribut. Stav, kdy od sebe společnost odlišuje koho vnímá jako normální bytost, od bytosti, která je spjata se stigmatem. Erving Goffman popisuje tři druhy stigmatu, tělesnou ošklivost, charakterní stigma a kmenové stigma. Mezi tělesné ošklivosti zahrnuje fyzické znetvoření. Charakterní stigma pojímá jako alkoholismus, duševní poruchy nebo nezaměstnanost, a mezi kmenová stigmata se zahrnuje národ, etnicita nebo náboženství. Osoba, která je nositelem jednoho či více rysů a kterou daná společnost považuje za stigmatizující, bude nejspíše nazvána nenormální, a bude se k ní tak i přistupovat. Hlavním důvodem je, že osoba nenaplnila naše očekávání. Stigmatizovaná osoba často zažívá pocity méněcennosti a čelí celé řadě předsudků, přestože se často snaží zaujmout běžný a normální způsob žití. Erving Goffman upozorňuje, že čistá touha jedinců a přijímání norem a hodnot dané společnosti není dostačující proto, aby se vyhnuli stigmatu [Goffman 2003: 11-15, 146].

Přechod z organizovaného života ve vězení do svobodného života je velice obtížný proces. Pro potřebnou pomoc propuštěných osob z VTOS vznikla postpenitenciární péče, která má za úkol dodat odbornou pomoc pro adaptaci a snižovat případnou recidivu. Pomáhá

s překonáním stigmat, s obnovováním vztahů, nalezení uplatnění na trhu práce a orientaci v každodenním životě [Černíková 2008: 209-210]. Před propuštěním z VTOS Vězeňská služba České republiky připravuje odsouzené k návratu do společenského života [Karabec 2011: 73]. Opatření před propuštěním z výkonu trestu vymezuje vyhláška č. 345/1999 Sb., o Ministerstvu spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, kde je stanoveno, že věznicé dbá na držení platných osobních dokladů totožnosti, propuštěný je podroben výstupní lékařské prohlídce a jsou mu navraceny všechny jeho věci, které před nástupem musel odevzdat do úschovny věznic. Odsouzení jsou poučeni o svých právech a povinnostech a je jim vydáno potvrzení o propuštění. Propuštěnému je rovněž doporučeno, aby se do 3 dnů od propuštění nahlásil k sociálnímu kurátorovi (§ 13, § 14). Zdeněk Karabec zmiňuje, že opatření sociálního kurátora je pouze dobrovolné a mnoho propuštěných tuto možnost nevyužívá a snaží se svou situaci vyřešit samo [Karabec 2011: 73]. S propuštěním na svobodu je spojeno mnoho negativních aspektů mimo jiné prvních 14 dní po propuštění z vězení mají osoby zvýšené riziko úmrtí v důsledku předávkování drogami, sebevražd a kardiovaskulárních onemocnění [National Research Council 2008: 52].

1.2.3 Faktory desistence

Ukončení kriminální kariéry je dlouhodobý proces, který střídá progresi s regresí. Ukončení kriminální kariéry chápeme jako desistenci, je to ideální cíl, kterého se snažíme v postpenitenciární péči dosáhnout [Tomášek, Diblíková, Scheinost 2016: 10]. S pomocí úspěšné reintegrace do společnosti pomáhá Probační a mediační služba (dále jen „PMS“) a spravuje ji zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Probace vymezuje dohled nad obviněným, obžalovaným a odsouzeným. Dále dohled nad osobami, které jsou ve zkušební době podmíněného propuštění z VTOS. Poskytuje individuální pomoc obviněnému a směřuje ho k řádnému životu a obnovení jeho narušených společenských vztahů [Doubravová 2001: 22-23]. Dále zajišťuje kontrolu nad vykonáváním alternativních trestů, jako jsou obecně prospěšné práce, zákaz vstupu na sportovní a jiné společenské akce, propuštění z ochranného léčení nebo dohled probačního úředníka. Předpoklady pro úspěšnou probaci zahrnují budování vztahu s klientem⁶, vyjádření empatie, respektu a vřelosti. Jeden z nejdůležitějších předpokladů je navázat takový vztah, který motivuje k efektivní komunikaci a nápravě. Dále musí odhalovat rizika a potřeby, zároveň poznat i silné stránky klienta, které může použít k jeho rozvoji [Tomášek, Diblíková, Scheinost 2016: 9, 63-65]. Rozhodnutí změnit své kriminální chování

⁶ Klientem se zde označuje osoba propuštěná z VTOS.

má několik fází. Zaprvé se jedná o fázi uvědomění, odhodlání a motivace provést změnu. Druhá fáze se týká počátečního snižování kriminálního chování. Ve třetí fázi je důležité udržet si počáteční motivaci a postupně ukončovat jakékoliv kriminální jednání [Brownell et al. 1986: 765–782]. Mezi „turning points“, neboli body obratu, zařadilo 91,1 % probačních úředníků nalezení zaměstnání. Za další úspěšné faktory desistence označilo 82,3 % dotazovaných založení rodiny, 78,1 % nalezení partnera a 74,6 % přerušování problémových kontaktů. Pouze 25 % dotazovaných uvedlo, že by klienty k desistenci přivedl pocit viny, tedy uvažování nad svým spáchaným činem a oběťmi [Tomášek, Diblíková, Scheinost 2016: 99]. Mezi efektivní opatření pro upuštění od kriminálního chování se řadí například kognitivně behaviorální léčba⁷, terapie, zaměstnanecké a školící programy, a také léčba drogové závislosti [National Research Council 2008: 2].

Drogy jsou dnes vnímány jako globální problém. To přináší hned několik důsledků, mezi které patří zdravotní komplikace nebo úmrtí uživatelů. Produkce drog je dnes taktéž vnímána jako výhodný způsob obživy mnoha osob. K problémům, které se vztahují k užívání návykových látek, patří vznik závislosti, přenos infekční nemoci, poškození zdraví, úmrtí, autonehody, kriminální chování, prostituce, rozpad rodiny a mnoho dalších. Proto se v několika posledních letech klade velký zřetel na primární prevenci, která má posilovat povědomí o drogách a rizicích spojených s jejich užíváním. Když selže primární prevence, nastupuje prevence sekundární, která se vyskytuje v podobě odborného poradenství a léčení. Koncepce harm reduction je snahou co nejvíce snížit dopad těchto látek na fyzické a duševní zdraví uživatelů, kteří nejsou schopni skrze závislost přestat látky užívat [Kalina et al. 2003: 15-23, 269]. Vězení není hermeticky uzavřeno, a i v tomto střeženém prostředí dochází k užívání drog. S osobami, které užívají návykové látky, ve vězení pracují mimo vychovatelů, sociálních pracovníků, psychologů a lékařů i adiktologové⁸. Ti se snaží zařadit princip harm reduction, motivovat ke změně a snižovat dávky návykových látek. Jejich působnost vymezuje vyhláška č. 55/2011 Sb., o Činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků (§ 22). Drogovou závislost způsobuje u jedinců mnoho příčin, proto se pro vyléčení využívá vícero přístupů. Léčba závislosti bývá dlouhodobá a vyžaduje i mnoho opakování. Vhodný životní styl rodiny je přínosný pro ukončení závislosti, naopak odmítavý přístup nebo závislost

⁷ Kognitivně behaviorální terapie patří do psychoterapeutické péče, která se zaměřuje na 4 složky (myšlení, emoce, tělesné reakce a pozorovatelné chování). Mimo tyto složky je velice důležitá i situace, ve které se osoba nachází a důsledky jejího chování. Všechny vyjmenované složky se cyklicky navzájem ovlivňují [Pešek, Praško, Štípek 2013: 11-17].

⁸ Adiktologové se nevyskytují ve všech věznicích. V roce 2019 bylo 15 adiktologů v 13 věznicích z celkového počtu 35 věznic [Mravčík et al. 2020: 11].

rodičů přináší rizikový charakter. Užívání návykových látek častokrát způsobí odcizení jedince a rozpad rodinných vazeb [Nešpor 2018: 83, 172-178].

Rodina a manželství se řadí mezi neformální sociální kontrolu a je hodnocena jako více úspěšná než formální kontrola [King, Massoglia, Macmillan 2007: 33-46]. Silné partnerské pouto funguje jako faktor desistence, ale více tento faktor ovlivňuje muže. Nemusí se jednat výhradně o manželské pouto, důležitým prvkem je zde trvalá připoutanost k druhé osobě, která vytváří určitou rutinovanost, závazky a strukturuje čas. Partnerský život snižuje míru styku s přáteli a omezuje do jisté míry volný čas, což může osobu od trestné činnosti a nebezpečných kontaktů odříznout [Warr 1998: 186-208]. David Poponoe to nazval civilizačním účinkem manželství, který je právě více významný pro muže. Mladí nezávislí muži bývají náchylnější k užívání návykových látek, promiskuitě a agresivitě. Muži se často svých nezodpovědných vzorců života vzdávají až v době, kdy se ožení a mají děti. Rodinný život pomáhá k rozvoji kladných charakteristik a potřebě být dobrým vzorem pro děti [Poponoe 1996: 26]. Nepotvrdilo se, že by manželství bylo stejně prospěšnou institucí i pro ženy. Proces desistence funguje u mužů a žen v určitých případech rozdílně [King, Massoglia, Macmillan 2007: 56].

Jeden z mnoha důvodů, který osobám brání projít úspěšným procesem desistence, je nedostatek financí a bytová bariéra. Bytová bariéra představuje velký problém pro reintegraci osob. V nejčastějším případě se propuštěné osoby vracejí do problémového prostředí, ze kterého vzešla jejich kriminální kariéra, nebo k rodinám. V případě, že hledají vlastní bydlení, mohou se dostat do tíživé situace z důvodu nedostatku dostupných bytů a předsudků od pronajímatelů. Proto se často stahují do problémových čtvrtí [National Research Council 2008: 54, 69]. Pokud po propuštění nemají zajištěné stabilní bydlení, zvyšuje se pravděpodobnost opětovného návratu do vězení [Metraux, Culhane 2004: 144-148]. Pro vyřešení bytové bariéry je častokrát klíčový stálý příjem. Nalezení zaměstnání funguje z části jako prevence před recidivou, a současně přispívá i k lepšímu sociálnímu začlenění [Mertl, Bareš 2018: 15]. Nalezení zaměstnání ale ovlivňují výše popsaná stigmata, prizonizace, drogová nebo jiná závislost, zdravotní problémy, zápis v RT, dluhy, nedostatečná podpora skrze neformální vztahy a nedostatečná motivace. Ze studie od Jiřího Mertla a Pavla Bareše vyplývá, že jen samotné uvěznění osob znemožňuje jejich pozdější šance na hledání legálního zaměstnání na trhu práce. Rovněž zmiňují, že dosavadní pracovní zkušenosti osob nehrají v přijímacím pohovoru velkou roli, a spíše se přihlíží k druhu trestní minulosti [Mertl, Bareš 2018: 38-39].

1.2.4 Zaměstnání jako faktor desistence

Nalezení vhodného zaměstnání a uplatnění se na trhu práce se jeví pro mnoho pachatelů jako jeden ze zlomových faktorů. Zaměstnání představuje legální (častokrát i stálý) příjem a přispívá ke strukturaci času, a dále také k navázání nových kontaktů, které může osoba vnímat jako vzory příznivého chování [Tomášek et al. 2017: 9]. Ze studie, ve které autoři zkoumají vztah mezi zaměstnáním a kriminalitou, vychází zjištění, že zaměstnání po propuštění z VTOS snižuje možnou recidivu⁹. Zjistili, že zaměstnanost znamenala o 17 % nižší možnost recidivy. V závěru naznačují, že pro bývalé pachatele by byla spíše přínosná dlouhodobá podpora odborníků, kteří by směřovali svůj zájem především na zvyšování a udržení motivace těchto osob, jelikož zaměstnání jako faktor desistence dle nich v průběhu let stále klesá [Tripodi, Kim, Bender 2010: 9-20].

Jiří Mertl a Pavel Bareš zkoumali připravenost uchazečů o zaměstnání z řad propuštěných osob a ochotu zaměstnavatelů tyto osoby zaměstnávat. Zmiňují, že v zaměstnávání těchto osob hrají důležitou roli jejich charakteristické vlastnosti. Preference vlastností se liší napříč obory, ale i mezi jednotlivými zaměstnavateli. Proces získávání trvalého zaměstnání ovlivňuje i povědomí uchazeče, jak přijímací pohovory probíhají, jak svědomitě svou pozici nakonec vykonává a jaké vztahy je schopen s kolegy a nadřízenými vytvořit. Charakteristika propuštěných osob je široká a ovlivňuje ji mnoho faktorů. Mezi tyto faktory patří například průběh vyšetřování, finanční následky, počet a typ spáchaných trestných činů, nebo také charakter a doba trvání trestu, za který byl dotyčný odsouzen. Individuální charakteristiku uchazečů ovlivňuje dosažené vzdělání nebo dokončení nejrůznějších kurzů, dosavadní pracovní zkušenosti a úroveň znalostí a dovedností. Uchazeč může být limitován svými fyzickými nebo psychickými předpoklady, pracovními návyky, komunikační dovedností, osobní preferencí a motivací [Bareš, Mert 2016: 1-20].

1.3 Intersekcionalní perspektiva

Intersekcionalita je koncept, který byl rozvíjen ve feministické teorii ve Spojených státech amerických od 80. let 20. století a odrážel prolínání nerovností u marginalizovaných skupin a jedinců. Nejprve se jednalo především o sociální kategorie jako je gender a třída, postupem času se k výčtu přidala i etnicita a rasa. Feministické teorie upozorňovaly na to, že k vícenásobnému znevýhodnění dochází v kombinaci několika sociálních kategorií. Pro vysvětlení žité zkušenosti jedinců nelze tyto kategorie zkoumat odděleně a nezávisle.

⁹ Tato studie pracovala pouze s recidivisty.

Důležité nejsou pouze kategorie, které přispívají k znevýhodnění, ale i kategorie, které vytváří ve společnosti privilegia [Kolářová 2008: 1-9]. Pozornost si intersekcionalita získala především díky kritice výzkumů o pohlaví a rase, které nezohlednily rozdílné prožité skutečnosti žen s odlišnou barvou kůže [McCall 2005: 1780]. V západním světě byl přístup hojně rozvíjen již v 90. letech, ale v českém prostředí zatím není častým. Marta Kolářová se domnívá, že postkomunistické země mají zájem o prolínání nerovností s časovým posunem kvůli odporu k třídní rétorice a dlouhodobé ignoraci rasových a třídních rozdílů [Kolářová 2008: 1-9].

Hlavními koncepty, kterými se intersekcionalita zabývá, jsou rasa, třída, pohlaví a sexualita. Tyto koncepty jsou ovlivněny kontextem, jejich vnímání se mění v prostoru i čase, přestože jsou častokrát vnímány staticky, nebo dokonce jako biologický aspekt přírody fixně. Koncepty procházejí neustále změnami a jsou součástí ekonomických, politických i ideologických procesů a jsou hluboce zakořeněny v každodenních praktikách a sociálních institucích. Je důležité pochopit historický a globální kontext, který nám umožní vidět změny, které dokazují že tyto systémy nejsou biologicky determinovány. Rasa, třída, pohlaví a sexualita jsou především také systémy mocenských vztahů, kde privilegovaná skupina vykonává kontrolu nad znevýhodněnými. Dominantní skupina se snaží udržet své postavení a přístup ke zdrojům [Weber 1998: 16-27]. Rasa, etnicita a gender jsou kategorie, které se obtížně v běžném životě skryjí a hrají důležitou roli v každodenním životě jednotlivců. Příslušnost k určité třídě však do určité míry lze po určitý čas hrát [Kolářová 2008: 3].

Ve výzkumu *Intersekcionalní přístup ke zkoumání nezaměstnanosti* použily autorky rozdílné strategie zkoumání nezaměstnanosti. První byl aditivní (který je bez interakcí) a druhý multiplikativní (který můžeme nazvat jako intersekcionalní)¹⁰. Aditivní přístup k nerovnostem přistupuje nezávisle a studuje jednotlivé faktory izolovaně [Hašková, Křížková, Pospíšilová 2018: 172-179, 191]. Marta Kolářová doplňuje, že aditivní přístup nás vede do situace, kdy se rozhodujeme, které znevýhodnění je významnější [Kolářová 2008: 4]. Multiplikativním přístupem naopak můžeme odhalit, jak se mění šance jednotlivce v závislosti vícenásobného (zne)výhodnění. Dva rozdílné přístupy autorky použily, aby mohly hledat limity a výhody intersekcionalního přístupu. Intersekcionalní přístup považují za přínosný, jelikož odráží souhrn faktorů, které na jedince působí, a konkrétněji zachycují pozice jedinců ve společnosti. Jednotlivé kategorie rozdílným způsobem ovlivňují žitou zkušenost jednotlivců a pro pochopení sociální reality je nutné zkoumat vztahy mezi sociálními kategoriemi [Hašková, Křížková, Pospíšilová 2018: 172-179, 191-193].

¹⁰ Studie se zabývala intersekcionalním přístupem v kvantitativním výzkumu.

Intersekcionalita nezůstala pouze u feministických teorií a její perspektivu dnes sociologové a antropologové využívají při nahlížení na různá témata, jako jsou například práce, ekonomika, násilí, migrace nebo vzdělávání [Kolářová 2008: 1-9]. V této práci použiji intersekcionalní přístup v nahlížení na problematiku vícenásobného znevýhodnění při hledání zaměstnání u osob propuštěných z VTOS. Tento přístup považuji za velice efektivní v případě, kdy se snažíme zjistit, který jedinec bude mít největší problémy s uplatněním na trhu práce. Zároveň reflektovat i to, kteří jedinci mají na pracovním trhu naopak výhodu. Propuštěné osoby z VTOS mají rozdílné zkušenosti v případě, kdy se snaží vstoupit na trh práce, a to z důvodu individuálních faktorů. Při řešení problému nezaměstnanosti se kromě zápisu v RT a žité zkušenosti s VTOS musíme zaměřit i na další faktory, jako je právě pohlaví, věk nebo etnicita. Intersekcionalní přístup umožní lépe porozumět složitým a různorodým zkušenostem propuštěných osob z VTOS a pomáhá při hledání způsobů, jak zlepšit jejich integraci do společnosti, konkrétně na trh práce, a minimalizovat rizika opakovaného návratu do vězení.

2. EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část je zaměřena na kvalitativní výzkum a analýzu získaných dat. Ke sběru dat jsem vybrala metodu interview, která se zakládá na menším vzorku, ale detailnějších informacích o respondentech, a dokáže lépe mapovat vybranou problematiku zařazení propuštěných osob z VTOS na trhu práce. Téma zkoumám pomocí intersekcionality, která je založená na předpokladu, že souhra určitých faktorů může znevýhodnění zhoršovat, anebo naopak minimalizovat.

Tématu práce se věnuji z důvodu mnohočetné problematiky v tomto světě a dopadu problémů na celou společnost. Mezi tyto problémy řadím například vysoký počet recidivistů a neschopnost propuštěných osob zařadit se zpátky do společnosti. Tento stav vnímám jako nebezpečný nejen pro samotného jedince a jeho okolí, ale také pro společnost, kterou tento jedinec svým chováním následně ohrožuje porušováním stanovených norem. Jedná se o nevýhodnou situaci jak z ekonomického, tak morálního pohledu.

Cílem empirické části je detailně zmapovat žitou zkušenost osob po propuštění z VTOS a jejich následné zařazení na trh práce. Dále také mapovat, jak zaměstnavatelé přistupují k zaměstnávání osob propuštěných z VTOS a jak je zaměstnanci na pracovišti přijímají. Poslední a neméně důležitou skupinou jsou osoby pracující v Probační a mediační službě, kteří se zaměřují na pomoc propuštěným se řádně do společnosti zařadit.

2.1.1 Cíl výzkumu

Cílem mé práce je analyzovat žité zkušenosti propuštěných osob z VTOS s hledáním pracovních příležitostí. Pomocí kvalitativního výzkumu se pokusím odpovědět na výzkumnou otázku: „Jaké faktory a jakým způsobem ovlivňují zařazení osob propuštěných z VTOS na pracovní trh?“. Participace na pracovním trhu je významná pro životní biografii propuštěných osob, ale i pro společnost, především s ohledem na možnou recidivu. Problematiku nezaměstnanosti propuštěných osob budu analyzovat pomocí intersekcionalního přístupu.

2.1.2 Respondenti

Pro získání komplexních dat jsem provedla rozhovory s propuštěnými z VTOS, osobami pracujícími na středisku Probační a mediační služby, se zaměstnavateli a zaměstnanci. S hlavním cílem odkrýt, které kombinace faktorů působí u propuštěných z VTOS diskriminačně, a které naopak zvyšují šanci na zařazení na pracovní trh. Přesný počet respondentů nebyl předem stanovený z důvodu zvolené kvalitativní metody, kdy výzkumník

sbírá dostatečný počet rozhovorů, dokud nedosáhne saturace dat. Saturace dat přichází ve chvíli, kdy se výzkumník střetává pouze se stejnými vzorci a nezískává nové [Disman 2002: 300-3001]. I já jsem se ve své práci snažila této saturace dosáhnout, ale musím přiznat, že hledat respondenty s žitou zkušeností VTOS bylo problematické.

Co se týče respondentů propuštěných z VTOS, neměla jsem žádné kritérium kromě jejich předchozí žité zkušenosti s vězením. Snažila jsem se však mít různé věkové kategorie a získat informace jak z pohledu muže, tak z pohledu ženy. Očekávala jsem velké rozdíly z důvodu rozdílných struktur mužského a ženského vězení¹¹ [Nedbálková 2006] a z důvodu genderových nerovností na trhu práce [Křížová, Sloboda 2009]. Ženský svět je oproti tomu mužskému spojován s mateřstvím a primární péčí o dítě, kdežto mužský svět je celý život spojován primárně s kariérou [Bass 2014].

Respondenty z řad zaměstnavatelů jsem oslovovala skrze známé kontakty z důvodu, že majitelé podniků, které jsem prvotně oslovila, mi buď odmítli, anebo na mé žádosti vůbec neodpověděli. Probační úředníky jsem oslovovala skrze dostupné emailové adresy. Všichni respondenti poskytli informace dobrovolně a všem byla zaručena anonymita. Rovněž byli seznámeni s etickými pravidly výzkumu a možností rozhovor kdykoliv přerušit nebo na otázku neodpovědět. Rozhovorům předcházela souhlas s nahráváním celého rozhovoru pouze pro následnou potřebu přepsání a analýzy dat do mé bakalářské práce. Překvapilo mě, že respondenti se zkušeností s VTOS neměli s nahráváním rozhovoru problém, naopak mi souhlas s nahráváním neposkytli dva respondenti z kategorie zaměstnanci a dva probační úředníci¹².

2.1.3 Sběr dat

Ke sběru dat jsem zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru vedeného na základě předem připraveného topic guide. Kniha od Miroslava Dismana mi připomněla, že „...*metodologie výzkumu není vytvářena předem, ale v průběhu sběru dat*” [Disman 2002: 301]. V praxi jsem hned po prvním rozhovoru strukturu a pořadí otázek začala měnit v závislosti na průběhu rozhovoru a jeho dynamice. Klíčové otázky k mému rozhovoru jsem měla připravené, ale často

¹¹ Kateřina Nedbálková se ve své knize *Sputaná Rozkoš: sociální reprodukce genderu a sexuality v ženské věznicí* zaměřuje na to, zda v instituci jako je vězení jsou reprodukovány vztahy z majoritní společnosti. Zjistila, že tyto vztahy jsou reprodukovány, a odhalila odlišné nastavení partnerských vztahů v mužských a ženských věznicích. V mužských věznicích je mocenské prosazení skrze symbolické násilí. Ženy ve věznicích naopak zakládají pseudorodiny, které jim nahrazují vztahy a kontakty, o které ve vězení přišly [Nedbálková 2006: 135-175].

¹² Explicitně mi důvod odmítnutí nesdělili. Pociťovala jsem u nich větší nedůvěru, než tomu bylo u propuštěných a daleko déle trvalo, než se při rozhovoru otevřeli. Odsouzené stačilo utvrdit v tom, že nahrávání bude anonymní. Sice během rozhovorů mnoho z nich zmínilo, že jsou nedůvěřiví, ale v případě nahrávání rozhovorů mi všichni respondenti z kategorie odsouzení projevíli okamžitou důvěru.

se během rozhovoru stávalo, že jsem tyto otázky nemusela vůbec pokládat, jelikož jsme na ně v rozhovoru přirozeně navázali. Otázky do polostrukturovaného rozhovoru se odlišují na základě respondenta. Celkem jsem vytvořila 4 rozdílné topic guidy. Níže se věnuji oblastem svého zájmu, ale konkrétní otázky z polostrukturovaných rozhovorů uvádím v příloze.

1. Propuštěný z VTOS:
 - a. identifikace respondenta,
 - b. život před uvězněním,
 - c. život ve VTOS,
 - d. propuštění z VTOS,
 - e. život po propuštění.
2. Zaměstnavatelé:
 - a. identifikace respondenta,
 - b. úvod do problematiky,
 - c. zaměstnávání propuštěných z VTOS.
3. Zaměstnanci:
 - a. identifikace respondenta,
 - b. úvod do problematiky,
 - c. propuštěný na pracovišti.
4. Probační úředník:
 - a. identifikace respondenta,
 - b. zkušenosti s propuštěnými z VTOS.

2.1.4 Zpětná reflexe výzkumníka

Tato podkapitola slouží jako reflexe, ve které se snažím popsat části, které bych nyní s nasbíranými zkušenostmi udělala jinak. Jedním z těchto faktorů je čas, tedy to nejdůležitější, co máme. V určitých částech rozhovoru jsem se nechala unést na téma, které zvolil sám respondent, a to i v případě, kdy se téma netýkalo problému, který jsem v první řadě zkoumala. Na jednu stranu se jedná o velkou ztrátu času, kterou jsem mohla věnovat mému zkoumanému tématu. Na druhou stranu se jednalo o první krůčky v tomto pro mě neznámém světě a byla jsem velice ráda, jak ochotně se mi respondenti snažili vysvětlit jejich příběh a zkušenosti.

Dalším nepovedeným krokem bylo získávání respondentů. Při získávání respondentů s žitou zkušeností s uvězněním jsem se dopustila chyby nezkušené výzkumnice. Svým výběrem respondentů jsem získala specifickou skupinu osob, které spadají pod pracovníky

sociálního podniku. V jednom sociálním podniku jsem dokonce mluvila se všemi zaměstnanci, co si prošli VTOS, a vnímala jejich částečnou frustraci z fungování nejmenovaného sociálního podniku. Výběr těchto respondentů ovlivňuje získaná data. Často jsem také narážela na nezodpovězenou otázku, ke které se mi nepodařilo získat odpověď, a zpětně mě to velice mrzí. Ptala jsem se respondentů, proč si myslí, že zrovna oni dostali možnost v daném sociálním podniku pracovat. Jejich odpověď byla vždy stejná: „*to se budete muset zeptat tady vedle*“. Bohužel jsem se ani v jednom případě nedokázala dostat přímo k pracovníkovi, který před lety s respondentem vedl pohovor, a zjistit tak informaci, proč byl mezi ostatními uchazeči vybrán. Důvod získání zaměstnání mám tedy zprostředkovaný pouze skrze samotné respondenty a jejich vlastní dojmy.

Rovněž bych zde ráda refletovala i postupy, které ve svém výzkumu považuji za úspěšné. Během rozhovorů jsem se naprosto bez vlastního přičinění dostala k několika osobním dokumentům, které mi respondenti doslova strkali pod ruce. Jednalo se především o fotografie, ale dostal se mi do rukou i certifikát, pracovní smlouva a v jednom případě také čistý RT a soudní záznam. Jeden respondent mi velice ochotně ukazoval jeho vězeňské tetování a popsal jejich významy. Tyto malé střípky ze života respondentů tak oživovali náš rozhovor. V těchto chvílích jsem během rozhovorů dostávala od respondentů důvěru vůči mně jako výzkumnici. Za další vydařený výzkumný postup považuji sběr svých poznámek. Mimo audio nahrávku rozhovorů jsem si s respondenty propuštěnými z VTOS tvořila také vlastní poznámky a časovou osu. Tyto časové osy pro mě sloužily jako orientační bod. Zaprvé obsahovaly klíčové informace jako byl rok narození, nastoupení do výkonu trestu, propuštění z výkonu trestu a jednotlivé snahy hledat zaměstnání. Za druhé jsem se k těmto klíčovým bodům mohla vracet, lépe se doptávat na podobnosti a mít na konci rozhovoru kompletní skládačku celého příběhu před sebou.

Kromě časové osy jsem se také během rozhovoru věnovala sledování neverbálního chování respondentů. Snažila jsem se rozhovor přizpůsobovat vždy takovým způsobem, aby se všichni zúčastnění cítili komfortně. V případě, kdy jsem vycítila v respondentovi nervozitu, snažila jsem se pokládat méně osobní a lehčí otázky do doby, než jsem pocítila, že jsem si s respondentem vytvořila otevřenější vztah. Nedokázala jsem však odhalit odpovědi klamavé. Považovala jsem to za svou vnitřní neschopnost, ale následně jsem se dostala ke knize, kde autoři popisují: „*The understandings accessed in interviews are not held to be 'the truth' - but they are seen to be 'meaning-full'...*“¹³ [Smith, Flower, Larkin 2009: 66].

¹³ Mnou vytvořený překlad citace: „*Získané informace z rozhovorů nejsou považovány za 'pravdu' ale jsou vnímány jako 'významné'...*“ [Smith, Flower, Larkin 2009: 66].

Mým úkolem tedy není odhalovat pravdu, ale porozumět, jak respondenti interpretují své životní zkušenosti, jaký jim dávají význam a jak jim rozumí. Vést rozhovory s respondenty pro mě bylo lekcí „sociologického řemesla“, o kterém píše Kateřina Nedbálková ve své knize *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici* [Nedbálková 2006: 135-175].

2.2 Analýza dat

Ve své práci jsem se snažila provádět rannou analýzu dat, která spočívá v okamžitém přepisu všech získaných poznatků, taktéž přepisu rozhovoru a v opětovném čtení. Tento postup dává možnost ihned, jak získám svá první data, zároveň vyhodnocovat, co mi data přináší a zda se získaná data shodují s předchozími výzkumy [Silverman 2005: 132-135]. Všechny získané rozhovory jsem pečlivě přepsala a spojila je s poznámkami, které jsem si dělala během rozhovoru. Pro následnou organizaci dat jsem zvolila kódování pomocí kategorií. Skrze vlastní porozumění a interpretaci získaných dat jsem tvořila jednotlivé kategorie, tedy kódy. Dané kódy jsou stanoveny typem informace, kterou nesou [Disman 2002: 317].

Kvalitativní výzkum postavený na intersekcionalní perspektivě použiji pro bližší pochopení problému nerovnosti [Grace 2014: 6]. Abych intersekcionalitu správně uchopila, odpověděla jsem si na 3 zásadní otázky:

1. Koho si zahrnuji do svých kategorií?

Do svých kategorií zahrnuji muže a ženy, kteří si prošli VTOS a nyní se pohybují ve společnosti. Bez ohledu, jaký trestný čin spáchali, kolik let byli ve VTOS anebo kolik jim je let.

2. Jakou roli zde hraje nerovnost?

Především jsem v průběhu rozhovoru zjišťovala, že mezi jednotlivci jsou nerovnosti, které jsou dány i na základě kulturních a historických konceptů. Koncepty jsou ovlivněny etnicitou, sexuální orientací, pohlavím, vzděláním, statusem, rodičovstvím anebo vzhledem. Následně pracuji s tím, jak tato nerovnost ovlivňuje jejich zařazení na trhu práce.

3. Kde jsou podobnosti? [Cole 2009: 171].

Tedy ty části, které jsou shodné napříč všem odlišnostem.

2.2.1 S „vězeňskou kůží“ na pracovní trh

Rozhovory s respondenty mi pomohly rozklíčovat jaké faktory a v jaké kombinaci ovlivňují šance jedinců s vězeňskou minulostí¹⁴ na trhu práce. Celkem jsem provedla 6 rozhovorů s respondenty s žitou zkušeností z VTOS, konkrétně se jednalo o 2 ženy a 4 muže. Z jejich příběhů vyplynulo několik stěžejních témat, které jsem rozdělila do podkapitol tak, abych pokryla odhalenou stránku dané problematiky. Pro odhalení problému jsem dále provedla 3 rozhovory se zaměstnanci, kteří mají zkušenost s propuštěnou osobou z VTOS na pracovišti a dále 2 se zaměstnavateli, u kterých by tyto osoby mohly být potencionálně zaměstnány. Celou problematiku mi následně pomohl rozklíčovat rozhovor s 2 probačními úředníky. Celkem jsem provedla tedy 13 rozhovorů.

V případě intersekcionalní perspektivy dávám zřetel na askriptivní znaky, které jedinec má a není schopen je ovlivnit. Výčet a kombinace těchto faktorů různým způsobem ovlivňují jedincovy šance na trhu práce. V nadcházejících podkapitolách odkrývám, jak se vzájemně ovlivňují a pozměňují v různých kombinacích žitou zkušenost jedinců s hlavním důrazem na to, jak tyto faktory pozměňují šance jednotlivců na trhu práce.

2.2.1.1 Osoby, které na trhu práce naráží

Trh práce je rozmanitý, a stejně tak jsou rozmanité i osoby, které na trhu práce participují. Jedincovo působení na trhu práce může ovlivnit mnoho aspektů v jeho životě. Zaměstnavatelé rozdílným způsobem posuzují uchazeče o zaměstnání na základě pohlaví, věku, etnicity a zdravotního stavu. Jedním z důležitých kritérií pro zaměstnavatele je i čistý RT. Zápis v RT je stálý a relativně empiricky snadno ověřitelný ukazatel. Stejným způsobem ale mohou působit i exekuce v případě dluhů. Dluhy a uvěznění jsou pro zaměstnavatele relativně snadno dohledatelné a pro propuštěné naopak těžko utajitelné. *„Jednak jsem netušil, že v 21. století chce ještě někdo trestní rejstřík. Divil jsem se, že se nikdo neptal na vzdělání, a to ať jsem se hlásil na jakoukoliv pozici. Neptali se vůbec co umím za jazyky, zda a jak umím na počítači, nic. A přitom já si záměrně vybíral pozice, kde trestní rejstřík nechtěli. A v závěru, když jsem prošel úspěšně pohovorama, tak mi napsali, ať jim ho dodám.“* [Vladimír – bývalý odsouzený]¹⁵. V případě Vladimíra jeho participaci na trhu práce silně ovlivňovala stigmatizace, kterou pociťoval skrze zápis v RT a která mu nedovolila RT zaměstnavateli donést. Nikdy se tedy nedozvěděl, zda by ho i přes zápis v RT přijali. *„Já ten výpis nikdy*

¹⁴ Vězeňskou minulost definuji jako předchozí zkušenost s VTOS, který je operacionalizován záznamem v RT.

¹⁵ Jména všech respondentů v mé práci jsou smyšlená pro zachování anonymity.

nedonesl. Já jsem prostě nechtěl jít na tu poštu, ten pocit, že to všichni uvidí. No hrůza. Já měl hrozný pocit hanby, to byla emoce, co jsem nikdy nezažil. A to já vlastně až teď nedávno zjistil, že tam třeba nemusím nic mít v tom rejstříku.“ [Vladimír – bývalý odsouzený]. Kromě emocí hanby, které RT v respondentech vyvolával, dále působí jako stopka pro zaměstnavatele: *„Nikdy jsme nezaměstnali nikoho, kdo by měl zápis v trestním rejstříku. Všichni ho měli čistý a nikdo nebyl ve vězení, alespoň se k tomu nepřiznali.*“ [Karel – zaměstnavatel]. Hlavním důvodem, proč měli zaměstnavatelé strach zaměstnávat osobu se zápisem v RT, je, že ztrácí jejich důvěryhodnost. K tématu důvěryhodnosti se ve své bakalářské práci ještě vrátím. Zápis v RT je viditelné stigma, které v určitých případech brání osobám na trhu práce participovat už jen z důvodu studu. Propuštěná osoba však může po splnění jistých podmínek požádat o výmaz ze záznamu RT. Výmaz z RT se nazývá zahlazení odsouzení a definuje ho zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník (§ 105 odst. 1). Daná osoba pak může mít po splnění podmínek RT čistý a hledí se na ni jako kdyby odsouzená nikdy nebyla¹⁶ (§ 106). Propuštěné osoby o této možnosti výmazu z RT nemusí vědět, což ukazuje i Vladimírův příklad. Takové osoby následně samy sebe diskvalifikují z důvodu, že vnímají zápis v RT jako nepřekročitelnou hranici.

Dalším důvodem, proč se osoby vyhýbají participaci na trhu práce, je jejich dluhová situace. Dluhová situace častokrát nutí osoby pracovat na černo, případně dokonce k nelegálním činnostem. Pavel mi důvod práce na černo vysvětlil následovně: *„Protože jsem měl dluhy. Nemohl jsem nikde pracovat.*“ [Pavel – bývalý odsouzený]. Situace respondentů byla ovlivněna jejich dluhovou pastí, do které se dostali. Jejich životy se skládaly z jednotlivých dílčích prací, které trvaly různou dobu a čítaly nespočet činností od výroby drog nebo dělnických prací, a to z důvodu, aby je stát, dle jejich slov, neobíral o peníze. Osoby, které se ve svých životech ocitají v dluhové pasti, budou mít menší aspirace na trhu práce participovat než osoby, které v takové situaci nejsou.

Polovina respondentů, se kterými jsem vedla rozhovory, měla žitou zkušenost s VTOS v brzkém věku a nestihla žádným způsobem participovat na pracovním trhu. Jedinci neměli žádné pracovní návyky před uvězněním, předpokládala jsem proto, že po jejich propuštění se museli potýkat s větším problémem najít uplatnění na trhu práce. Zkušenosti jsou však

¹⁶Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník stanovuje, že soud vymaže zápis v RT na základě těchto podmínek: *„a) patnácti let, jde-li o odsouzení k výjimečnému trestu, b) deseti let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody převyšujícímu pět let, c) pěti let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody převyšujícímu jeden rok, d) tří let, jde-li o odsouzení k trestu odnětí svobody nepřevyšujícímu jeden rok nebo k trestu vyhoštění, e) jednoho roku, jde-li o odsouzení k trestu domácího vězení, k trestu propadnutí majetku, k trestu propadnutí věci, k trestu zákazu pobytu, k trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce nebo k peněžitému trestu za zvlášť závažný zločin.*“ (§ 105 odst. 1 písm. a, b, c, d, e).

opačné. V případě, kdy měl mladý jedinec po propuštění chuť na trhu práce participovat, neměl problém zaměstnání získat. Stejně tak zaměstnavatelé mi potvrdili, že s brzkým uvězněným problémem nemají. Právě naopak to vnímají jako pozitivum: *„No tak pracovní zkušenosti jsou jedna z hlavních věcí co mě na té osobě zajímá. Zároveň pokud se jedná o tak mladého člověka, je to jiný. Když někdo přijde ve 40 a řekne, že nikde nikdy nepracoval, tak to je trochu divný a takovýho člověka já nechci. Pokud se jedná o někoho mladého, tak by mi to nevadilo. Hlavně bych u nich měl i pocit, že je zde větší možnost je ještě nějakým směrem ohnout.“* [Karel – zaměstnavatel]. Mladého propuštěného jedince z VTOS bez pracovních zkušeností vnímají zaměstnavatelé pozitivněji než v případě starší osoby, která nikdy nepracovala například z důvodu dlouhodobé práce na černo. Čím mladší jedinec tedy je, tím méně na něj dopadávají ostatní negativní faktory, jelikož některé faktory mohou jiné pozitivně vyvážit. Jako je například nižší věk a spáchání trestného činu.

Uvěznění v brzké dospělosti je v případě mých respondentů spojené s rodinným zázemím. Rodina je instituce, která má plnit několik funkcí, které jsou prospěšné nejen pro jednotlivce, který v rodině vyrostl, ale i pro společnost. Rodina je první institucí, se kterou přicházíme do kontaktu a plní socializační funkci. Jejím hlavním úkolem je řádná výchova dětí podepřená dostatečnou finanční, ale i emoční podporou. Není tajemstvím, že špatné rodinné zázemí je jeden z hlavních předpokladů pro deviantní chování jedinců. Negativní deviace, která je pro společnost nežádoucí, častokrát ústí v kriminální chování jedinců. Chování těchto jedinců pak dopadá na celou společnost. V příbězích respondentů jsem se setkala jak s dobrými rodinnými vazbami, tak i s případy, kdy rodina neposkytovala ani finanční a ani emoční podporu. To, v jakých rodinných podmínkách daný jedinec vyrostl, jsem zjišťovala skrze několik otázek týkajících se vzdělání jedince, vzdělání rodičů, emoční podpory při vzdělání a při VTOS. Dále otázkami na podporu ohledně abstinence a zda jim byla poskytnuta pomoc po propuštění. Doptávala jsem se také na jejich aktuální vztah s rodiči a jak je VTOS proměnil. U každého respondenta jsem otázky na rodinu směřovala na základě hlavních specifik, co mi o svých rodičích zpočátku sdělili. Na základě těchto zjištění jsem identifikovala rozdílné strategie jednání osob propuštěných z VTOS a rozdělila je do dvou skupin. První skupina pochází z rodiny s dostatečnou emoční a finanční podporou a druhá z rodiny, kde se jim ani jednoho nedostalo. Jedinci z druhé skupiny o svých rodičích od začátku rozhovoru mluvili v negativním narativu a jejich životní cesta ke spořádanému životu byla podstatně složitější. Silné rodinné zázemí se jeví jako důležitý faktor, který působí pozitivně.

Uvěznění v brzké dospělosti bez pracovní zkušenosti ve všech příbězích Ivety, Viktora i Pavla skončila dlouholetým bezdomovectvím, nelegální činností a recidivou. Respondenti

začali s negativní deviací již v mladém věku z důvodu jejich špatného rodinného zázemí, a způsobilo to bezvýhodnou situaci, ve které se ocitali po propuštění. „*Problém byl v tom, že člověk nemá bydlení, člověk nemá zázemí, člověk nemá práci. A než se cokoliv vyřeší, tak musí být nějakou dobu na ulici. Za tu dobu na ulici, třeba člověk jako já, co uměl vařit drogy, no o mně všichni věděli, že umím vařit drogy. Vždycky se našel někdo, kdo mě vzal k sobě. Já jsem pak byl věčně u někoho doma, kdo potřeboval uvařit nebo todle. Měl jsem příjmy jo, ale jednalo se o narkomany, a to byl ten důvod, proč jsem se z toho tak dlouho nedostal. Ono mi to částečně vyhovovalo, protože jsem měl ten příjem z toho, co umím.*“ [Pavel – bývalý odsouzený]. Nedostatek rodinného zázemí způsobuje, že se propuštěné osoby navrací ke starým kontaktům, které souvisí s jejich uvězněním a trestní činností. Častokrát propuštěné osoby ani nemusejí tyto kontakty samy iniciovat. „*Oni se na ně doslova věší. Ví, že je pustili z kriminálu, a už jim začnou volat a psát a shánět se po nich.*“ [Andrea – probační úřednice]. Zdálo by se, že soudržnost těchto skupin by mohla být v určitých ohledech pozitivní, ale bohužel to žádné pozitivní důsledky nemá. „*Chtějí prachy, fet, cokoliv. Dobré úmysly to nikdy nemá. Postupně se těm vyléčeným do života opět dostává ta minulost.*“ [Lukáš – probační úředník]. Pro Ivetu ukončení VTOS také vždy automaticky znamenalo navrácení na ulici: „*A nejhorší je, že jsem vždycky měla výstup v lednu. Vždycky mi to takhle blbě vyšlo.*“ [Iveta – bývalá odsouzená]. Viktor o svém propuštění mluvil ve dvou rovinách, v komunistickém režimu a po něm: „*Za komunistů jsem o tom nijak nepřemýšlel, protože jsem měl podnikovej byt a pracovat sem šel zpátky na šachtu. Po pádu režimu jsem neměl kam jít, matka zemřela, manželka se se mnou rozvedla a neměl jsem kam jít. Měl jsem ještě nevládní sestru, tak nakonec jsem byl u ní, ale skončil jsem na ulici, kde jsem dodnes.*“ [Viktor – bývalý odsouzený].

Naopak jedinci s dobrým rodinným zázemím, mezi které patří Vladimír, Jáchym a Žaneta, zvolili rozdílnou strategii a vydali se cestou poctivé práce. Hned po propuštění z VTOS si s pomocí rodiny našli úspěšně zaměstnání a jejich zkušenost s VTOS se již neopakovala. Funkční rodinné zázemí je faktor, který pozitivním způsobem ovlivňuje úspěšnou participaci na trhu práce a mimo to má i potenciál zmírnit negativní sílu dluhů. Rodina dodává jedincům podporu v případě, kdy se rozhodne ukončit drogovou závislost a pomáhá vést řádný život. Pokud zde tato sociální kontrola chybí a rodina neposkytuje jedinci zázemí a podporu, snižuje to významným způsobem jeho participaci na trhu práce.

2.2.1.2 Chut' do práce

Jedním z důležitých faktorů, který významně ovlivňuje, zda jedinec na trh práce vstoupí či ne, je jeho vlastní chuť pracovat. K této myšlence mě dovedl Viktor, který ve svých 72 letech vykonává hned několik pracovních zařazení. Jeho život charakterizuje nešťastné dětství, 9 let ve vězení, 16 let na ulici, 25 let hornické práce a s tím spojený workoholismus. Chuť pracovat neztrácí ani ve svých 72 letech: „*Já pracuju rád, jsem takovej workoholik. Pracoval jsem, podnikal jsem. Práce mi dodává sebevědomí, že na to ještě prostě mám no. Já se taky mladý cítím.*“ [Viktor – bývalý odsouzený]. V současné době je Viktor důchodce, který pobývá dobrovolně na ulici. Mezi jeho součet činností, které nyní vykonává, patří úklid ulic, prohlídky po Praze a práce na vrátnici. O víkendech uklízí Viktor diskotéky a v neděli pomáhá faráři v kostele. Všechny tyto práce si byl schopen najít bez jediného pohovoru a bez přístupu k internetu. K nalezení zaměstnání využívá Viktor svůj sociální kapitál, který je díky životu na ulici velice rozvětvený. Nikoho ze svých kontaktů nenazýval oslovením přátel, ale oslovením „*lidi z ulice*“ nebo „*tady ten*“. Říká, že ho po Praze už každý zná a ví, že je na něj spoleh. Pociťují, že se k pracovním příležitostem dostává shodou náhod a okolností, a to díky sociálním kontaktům, které zrovna potká, zároveň bez jeho chuti pracovat by jeho příběh byl jiný. Iveta byla střídavě na ulici a střídavě ve vězení 37 let. Z ulice jí pomohla až léčba alkoholismu. Její přístup k práci byl od toho Viktorova rozdílný: „*No, ale já jsem tam nic nesháněla, spíše jsem tam tak postávala. Jinak jsem byla spíše ručičky nebojte se, vy dělat nebudete.*“ [Iveta – bývalá odsouzená]. Jako hlavní důvod svého přístupu považuje: „*Zprvce to byla lenost a za druhé dluhy, ale prvotní bylo, že se mi nechtělo. Já jsem na to kašlala a byla jsem flegmatická. Potom co jsem se vyléčila, tak už mi to jedno nebylo.*“ [Iveta – bývalá odsouzená]. Její přístup k práci silně ovlivňovala závislost na alkoholu. Po překonání závislosti svůj přístup přehodnotila. Iveta získala hned několik pracovních příležitostí skrze sociální podnik, který ji oslovil přímo na ulici. Tyto příležitosti měla již v době svého alkoholického období, ale odmítala je. Chuť do práce ovlivňují specifické situace, ve kterých se jedinci ocitají. V případě Ivety to byla závislost na alkoholu. Závislosti silným způsobem ovlivňují participaci lidí na pracovním trhu. Ivetin příběh ukazuje, že síla sociálního kapitálu nestačí, pokud osoba nemá chuť pracovat anebo je závislá, například na alkoholu. Aktivní zájem o práci projeví někteří již ve VTOS: „*Byl jsem si jistý, že chci dělat nějakou práci, ale nebyl jsem si vědom toho jakou. Když jsem tady to začal řešit, tak jsem narazil na nějaký leták na nástěnce v base od Rubikonu a začal jsem nad tím přemýšlet a začal písemný kontakt s Rubikonem.*“ [Jáchym – bývalý odsouzený]. Respondent na základě vlastní iniciativy zahájil ještě ve VTOS komunikaci se

sociálním podnikem, který se stal později i jeho zaměstnavatelem. Jeho aktivní přístup a vlastní iniciativa mu zajistila již ve VTOS pracovní zařazení. Žanetě v hledání zaměstnání pomohla sociální síť skrze její matku, která se za ni ve firmě zaručila. Díky pracovitosti a dobrým vztahům, které její matka na pracovišti má, získala Žaneta ihned po propuštění možnost nastoupit do oné firmy. Místo si Žaneta díky chuti pracovat a vědomí, že se nechce vrátit znova do vězení, udržela. Sociální síť se jeví jako silný faktor, který může jedincům při hledání cesty na trh práce pomoci. Mnohem silnější je však, zda daný jedinec tuto cestu chce začít hledat. Jako zajímavý paradox se zde jeví získávání specifického sociálního kapitálu na ulici. Z příběhů respondentů vyplývá, že na ulici získali specifický sociální kapitál, který následně využili pro nalezení zaměstnání. Vězení se naopak ukazuje jako místo, které tento potenciál nemá. Žádný respondent mi nesdělil, že by si vytvořil vztahy, které by mu po propuštění byli nějak užitečné. Žádný respondent také neudrhuje kontakt s osobami, se kterými byl ve VTOS. Ukazuje se, že ve vězení člověk efektivní sociální kapitál nezíská.

V případě hledání zaměstnání se jedinci potýkají s mnoha osobními problémy, mezi které spadají různé závislosti, zdravotní stav jedinců a také dluhová nebo bytová situace. Tyto faktory omezují jejich chuť a možnosti pracovat. *„V první řadě ale je třeba najít bydlení. Protože jsem chodil po spoustě nabídek bytů a bez úspěchu. Myslím, že kdokoliv, kdo jde z vězení a nemá rodinné zázemí, tak opravdu potřebuje obrovskou pomoc. Především takovým lidem musíme najít dobré bydlení ne ubytovnu, ale nějaký klid. Pro normální fungování je to hrozně důležité, a pak můžete chodit do práce a vykonávat nějakou činnost.“* [Vladimír – bývalý odsouzený]. Odpovídající bydlení, ve kterém se nepohybují rizikové osoby a nabízí respondentovi klid a zázemí, je zásadním zlomem, který musí zvládnout, aby mohli začít participovat na trhu práce. V případě, kdy respondent nemá dostatek rodinné podpory a nedokáže svou situaci vyřešit sám, ocitá se na ulici, kde se jeho život stočí opět k páchání trestných činů. Příkladem zde může být Pavel, který po propuštění neměl kam jít, ale vždy ho ubytoval někdo, kdo byl drogově závislý, jelikož Pavel uměl vyrábět drogy. Sice našel ubytování a nemusel být na ulici, ale navracelo ho to k trestné činnosti a negativním kontaktům. Pokud jedinec nemá vyřešenou bytovou situaci, nemá šanci na trhu práce uspět, pokud sám nechce participovat. Respondenti bez rodinného zázemí se ocitali v bludném kruhu, ze kterého se dostávali mnoho let.

Ulice se však zdá být nalezištěm sociálního kapitálu. Nejen, že jejich sociální kapitál obsahuje specifická pracovní zařazení¹⁷, ale také se jedná o velice rozvětvený kapitál. Díky

¹⁷ Z důvodu ochrany anonymity respondentů dané pracovní pozice nemohu specifikovat.

životu na ulici mají mnoho kontaktů, které později mohou nebo nemusí využít. Pavel, Viktor i Ivana dostali nabídku pracovat v sociálním podniku a všichni tuto nabídku po překonání závislosti využili a dostali se z ulice. Mnohem silnější než sociální kapitály v příbězích respondentů s žitou zkušeností na ulici, byly drogy. Pokud se nezbavili svých závislostí, jejich šance na trhu práce byla nulová. „*Bylo to buď přestat brát drogy, a nebo umřít. Zachránili mě, ale přišel jsem o nohu.*“ [Pavel – bývalý odsouzený]. Pavel až v tomto kritickém stavu po 26 letech ukončil svou drogovou činnost. „*To bylo hodně zlomové. 7 měsíců jsem žil na substituční léčbě a byl dlouhou dobu v nemocnici. Měl jsem 6 operací, dost jsem zešedivěl a propouštěli mě ještě s těžkou závislostí. Pan doktor, můj psychiatr, mi dal substituční léčbu a můj terapeut mi ještě získal práci. A tady najednou jsem měl pro co žít. Dneska mám čistý trestní rejstřík, byt a práci.*“ [Pavel – bývalý odsouzený]. Pavlovi v jeho příběhu pomohlo kromě překonání závislosti i výmaz z RT. Obdobný je i příběh Ivety, která rovněž skončila s alkoholismem až ve stavu, kdy její tělo přestalo správně fungovat. Ukazuje se, že lidé si častokrát musí sáhnout doslova na dno, aby přehodnotili způsob svého žití.

Chuť do práce jako taková je pro začátek klíčovým aspektem pro všechny respondenty. Bohužel chuť do práce je v příbězích respondentů omezena konkrétními specifickými problémy, se kterými se jedinec potýká, například dluhová situace anebo závislosti. V případě, kdy má jedinec rodinné zázemí, které mu poskytne pomoc, dokáže tuto situaci překonat. V případě, kdy rodinné zázemí nemá, je překonání dluhové situace těžké a ukončení závislosti trvá několik let. Pro jedince, kteří mají špatné rodinné zázemí, dluhy a závislosti, je možnost najít uplatnění na trhu práce nulová a je třeba říct, že v takových situacích mnohdy práci ani nehledají.

2.2.1.3 Askriptivní znaky a jejich vliv na zaměstnatelnost

Ve své práci pracuji s mnoho faktory, které ovlivňují jedincovy šance na trhu práce. Mezi tyto faktory patří i takzvané připsané znaky, které nazýváme askriptivní a zahrnují například pohlaví nebo etnicitu. Kromě askriptivních znaků máme také získané, které osoba během svého života může získat vlastním úsilím, například vzděláním [Bourdieu 1996: 23-25]. V další části práce se zaměřuji především na znaky askriptivní, které člověk má a není schopen ovlivnit. V této části pracuji především s tělesnými znaky, jako je etnikum, stáří, zdravotní stav nebo vzhled, a odhaluji, jak tyto připsané znaky ovlivňují jedincovy šance na trhu práce. Zároveň se snažím pochopit, jakým způsobem jedince připsané znaky limitují nebo naopak pomáhají při získávání zaměstnání v různých kombinacích.

2.2.1.3.1 Etnikum

V případě hledání faktorů, které negativním či pozitivním způsobem působí na zaměstnavatele v rozhodování, zda danou osobu s žitou zkušeností VTOS přijmou, bylo obtížné získat odpovědi. Etnicita, věk a pohlaví jsou témata, která jsou opředena stereotypním uvažováním a zároveň strachem vyjádřit svůj názor. Respondenti mluvili velice opatrně především ohledně tématu etnicity a častokrát použili větu „*ale nejsem rasista*“. V případě otázek na etnikum mi pouze jedna respondentka přiznala stereotypní až rasistické uvažování: „*Ano, to já se vám přiznám, já když vidím někoho černýho s vousama, tak zdrhám i z tramvaje. To nezvládám. Takže když je někdo snědé pleti, nemám potřebu se s takovým člověkem vůbec bavit ani seznamovat.*“ [Marcela – zaměstnankyně]. Přestože Marcela byla jediná, kdo se takto napřímo vyjádřil, všichni respondenti její myšlenky sdílí, ale nikdo kromě Marcely napřímo nepřiznal, že by etnikum hrálo při pohovoru a v zaměstnání roli. „*Je mi jedno, jestli je černej a nebo Grinch, i kdyby to byl cigoš. Nezáleží mi na tom.*“ [Matěj – zaměstnavatel]. Ale konkrétně s Matějem jsme se následně k barvě pleti vrátili, ale s ohledem na rodinné zázemí: „*Zaměstnal bych raději Vietnamce než cikána. Na cikána musíte dohlížet a dávat si na něj pozor. Vietnamci jsou loajální a slušní.*“ [Matěj – zaměstnavatel]. Etnikum se zde jeví jako důležitý faktor. Ukazuje se, že respondenti si určité minority spojují se stereotypy, které se k daným etnickým minoritám pojí. Romské etnikum je spojované s leností a Asiáté naopak s pracovitostí tento stereotypní pohled na dvě rozdílné minority ovlivňují úspěch jedince na trhu práce. Matěj rozdílným způsobem hodnotil různá etnika, stejně jako ostatní respondenti. Určitá etnika sebou přináší určitá privilegia, která se mění v prostoru a čase. Jeho otec v podniku zaměstnával Afroameričana: „*Takovýho týpka bych tu bral no. Někoho zajímavého.*“ [Matěj – zaměstnavatel].

Častokrát jsem se v rozhovorech setkávala s označením dobrý a špatný Rom. „*Mám trošku problém v tom, Rom jako Rom. Rozlišuju povahu a případ od případu. Nemyslím si, že je problém zaměstnat Ukrajince nebo Roma. U nás bohužel je vžito, že na ty Romy máme jiný pohled, což neříkám, že je správně ale máme to zažitý. Je to o tom, z jakých podmínek ty daný lidi jsou.*“ [Jaroslav – zaměstnanec]. Dobrého Roma respondenti spojovali s označením jako pracovitý a spolehlivý naopak špatný Rom je spojen s lajdáctvím a podporou od státu. Ve stejném narativu mluvili i oba probační úředníci: „*Je třeba tady ale rozdělovat mezi cikánem a cikánem. Zním cikány, co mají vlastní funkční firmy, pak znám ale takový, co si na dávkách dokážou v jedné rodině vydělat až 80 tisíc.*“ [Lukáš – probační úředník]. Málokdo se v naší společnosti snaží hledat rozdíly. Zkušenost s Romy na pracovišti měl pouze Karel,

ten se zmínil, že jejich pracovní morálka je horší: „*Lidi nám volají jenom když jsou problémy. Nikdo nevolá, aby někoho pochválil, ale je trochu divný, když někam posíláte x měsíců bělošku a není jediný problém, a pak tam jednou pošlu cikánku a už mi volají, že práce není hotová.*“ [Karel – zaměstnavatel]. Při pohledu na Romy je zde stále spojení s negativní konotací, naproti tomu Vietnamce vnímáme jako ty pracovité a vhodné k zaměstnání. Zkušenost s VTOS působí tak, že daný jedinec získá label „špatný Rom“, což ho následně více limituje na trhu práce. Další národností, kterou jsem zmiňovala, byli Ukrajinci, nikdy se mi nepovedlo takový rozhovor více rozvést, většinou se stočil právě k jinému etniku a nesetkala jsem se s žádnou pozitivní ani negativní konotací na jiná, než výše zmíněná etnika.

Z rozhovorů jasně vyplývá, že etnikum je jeden z faktorů, který zásadním způsobem ovlivňuje úspěch na trhu práce. Převládající stereotypní uvažování v negativní konotaci bohužel nejvíce snižuje šanci uspět u zaměstnavatelů romskému etniku. Mezi minoritami je naopak pozitivní pohled na Asiaty. Největší šanci na trhu práce by mezi propouštěnými dostal běloch.

2.2.1.3.2 Věk, vzhled a zdravotní stav

Vysoký věk označili pracovníci probačního úřadu jako jeden z faktorů desistence. Tento důvod opuštění od kriminální kariéry označili jako častý: „*A pak třeba věk, ale to je hlavně nedostatkem energie. Už chtějí mít od všeho klid a možná mají taky strach z toho, že by už kriminál nezvládli.*“ [Lukáš – probační úředník]. Přesun z kriminální kariéry je tedy automaticky směřuje na pracovní trh, na kterém se snaží participovat, především proto, že v průběhu svého života nepracovali a nyní nemají nárok na důchod. Na pracovním trhu však začnou narážet: „*Starší lidé naráží, především kvůli zdravotnímu stavu.*“ [Andrea – probační úřednice]. Viktor nyní ve svých 72 letech pracovních činností vykonává hned několik, ale jeho život mu zkřížila rakovina jícnu, která ho omezuje zatím minimálně v pravidelném docházení na léčbu. Pavel, který přišel o nohu a je nyní na substituční léčbě, na trhu práce bojuje především s nedostatky pracovních míst. Je omezen na pracovní místa, kde zvládne plnit veškeré povinnosti spjaté s pracovním zařazením. Pavel i Viktor kvůli svému zdravotnímu stavu jsou v životě odkázáni na zaměstnavatele, který jim vyjde vstříc ohledně jejich fyzického omezení. Tyto omezení mají v životě mých respondentů souvislost s předchozí drogovou závislostí. Z rozhovorů se zaměstnavateli vím, že pokud mají možnost takovou práci nabídnout udělají to. Bohužel zájemců o tyto pracovní pozice je víc než pozic samotných. „*Ano, snažíme se jim nabídnout takové zaměstnání, které zvládnou. Tedy to, které je něčím omezené, například*

krátké hodinové úklidy a podobně. Ale když jsou tyto pozice plné, mají smůlu.“ [Karel – zaměstnavatel]. Vysoký věk a zdravotní stav považují za provázané faktory a rozhodně se jedná o faktory, které zásadně snižují jedincovy šance na nalezení uplatnění na trhu práce. Zaměstnavatelé přihlíží k věku potencionálního zaměstnance a uvažují, zda danou pracovní pozici bude zvládat, případně zda by ji mladší zaměstnanec zvládl lépe: „*Chtějí mladší a plnější sil.*“ [Lukáš – probační úředník]. Vychází z toho jako nejvíce problematický střední věk. Mladým propuštěným osobám dají zaměstnavatelé šanci oproti starším osobám, a zároveň vysoký věk je spojený s odkloněním se od kriminální kariéry z důvodu strachu z VTOS.

Hlavní rozdíl, který jsem ve svých datech zaznamenala, byl v rozdílném kritériu na muže a ženy. Opakovaně jsem se ve svých rozhovorech dostávala k tématu vzhledu uchazečů o zaměstnání. Někteří hovořili v obecné rovině důležitosti reprezentativního vzhledu jako takového, ale většina hovořila o vzhledu převážně u žen. Svě pokusy najít zaměstnání popisuje respondentka Iveta následovně: „*Například když jsem viděla někde nápis, že přijmou prodavačku, tak jsem tam vlezla a to bylo na národní třídě tenkrát. Tam mi paní řekla, že chtějí mladý. Byla jsem na ně moc stará a vošklivá.*“ [Iveta - bývalá odsouzená]. Obdobně popisuje svou zkušenost Žaneta: „*Jakmile jsem tam přišla, tak na mě koukali fakt jak na špínu, a to já teda nejsem. Řekla jsem jim, že jdu z pracáku zeptat se na práci, a oni hned řekli, že mají všechno plný.*“ [Žaneta – bývalá odsouzená]. I když v případě Žanety nemohu zcela jasně říct, zda její zkušenost ovlivnil její vzhled anebo její romské etnikum. Vzhled i posouzení věku je velice subjektivní záležitost, ale nesmíme opomenout ani důležitost jednotlivých kultur. To, jak se cítíme nejen uvnitř, ale i navenek, je důležitý determinující faktor, který ovlivňuje například i naše příjmy [Matějů et al. 2017: 1-16]. Důvodem může být přímá korelace mezi krásou a inteligencí. Pokud si naše společnost, tedy i zaměstnavatelé spojují inteligenci s krásou, tak na pracovních pohovorech bude hrát krása důležitou roli [Kanazawa, Kovar 2004: 228-243]. Existují však i zaměstnání, kde se na jednotlivce hledí stereotypně jako na ty s nižší inteligencí, například modeling. Důležitost vzhledu jako takového mi potvrdil i probační úředník, zároveň však dodal: „*Nikdy jsem se ale vyloženě nesetkal s tím, že by mi klientka řekla, že z důvodu vzhledu nemůže získat zaměstnání*“ [Lukáš – probační úředník]. Zároveň on sám nevnímá, že by tento aspekt byl důležitější u ženského pohlaví. Důležitost vzhledu považují za skrytý mechanismus, který ovlivňuje jednání a rozhodování jedinců v interakci. Zároveň předpokládám, že samotní jedinci, kteří se podrobují kritickým pohledům, si to ne vždy uvědomují. V tomto pohledu mě ujistil i rozhovor se zaměstnavatelem Karlem, který má pracovníky na pozici ostraha a úklidu. Dvakrát mi odpověděl, že vzhled při pohovoru nehraje

žádnou roli, ale v průběhu rozhovoru si uvědomil, že vzhled na pracovišti má svůj význam. „*Máme paní, která má třeba mastný vlasy. Je to problém, její náplň činnosti je úklid. To starání sama o sebe o tom člověku něco ukazuje. Ta paní sice pracuje dobře, možná až nadprůměrně, ale nevypadá reprezentativně. To se potom musí nějak řešit a hrozně těžko se to řeší. Nějak jemně se to musí ale pořešit, protože nám pak volají z firem, že paní na úklid vypadá hrozně.*“ [Karel – zaměstnavatel]. Následně mi popsal ještě jednu situaci s další zaměstnankyní: „*Lidi můžou vypadat fakt blbě. Měli jsme osobu, která vypadala jako feťačka v obličejí kvůli akné, ale rozhodně nebyla. Měla problém s pleťí a jednou přišla a vypadala jako kdyby se porvala s medvědem, měla úplně poškrábané ruce měla nějakou nehodu. Vím, že se to hned začalo řešit, hned volali. Já jsem jim říkal, jestli si představují, že paní teď nasadím pytel na hlavu, aby neviděli její akné. To je přece blbost, když svou činnost vykonává dobře.*“ [Karel - zaměstnavatel]. Obě ženy své pracovní činnosti vykonávají dobře až nadprůměrně, ale jejich vizuální stránka je pro ostatní důležitým kritériem. Zaměstnavatel přiznal, že se jedná o situace, které musí se zaměstnankyněmi citlivě řešit a žádat je o nápravu. Na otázku, zda tyto situace řeší i v případě zaměstnanců mužského pohlaví, odpověděl: „*Já když se kouknu na naše zaměstnance, tak o sebe ženský prostě míň dbají. Takže se to řeší primárně u nich.*“ [Karel – zaměstnavatel]. Karel popisuje své zaměstnankyně subjektivním dojmem, a je obtížné tedy říct, zda skutečně ženy o sebe méně dbají, anebo je na ženský vzhled v naší kultuře dáván větší důraz. Tento odlišný důraz na krásu si vysvětlují na základě odlišných rolí, které v naší společnosti jedinec má na základě svého pohlaví. Ženské pohlaví je vnímané jako křehké a mnohem častěji je sexualizované například v reklamách. Role ženy je spojená s péčí o děti, manžela a domácnost. Do této péče samozřejmě spadá i péče o sebe samu. Mužská role je oproti tomu spojená s tvrdou prací a zajištěním rodiny. Z tohoto důvodu se domnívám, že na ženy jsou kladeny vyšší nároky směrem k jejich vzhledu, a tím pádem mohou mít ženy s horším fyzickým vzhledem těžší uplatnění na trhu práce než muži, u kterých jejich fyzický vzhled není tolik diskutován.

Na pracovním trhu je samozřejmě fyzický vzhled důležitý, jelikož je součástí prvního dojmu, kterým zaměstnanec zaměstnavatele získává. Vzhled ovlivňuje mnoho faktorů, počínaje finančními prostředky, až po zkušenosti s VTOS a drogové závislosti. VTOS se podepíše na fyzickém vzhledu osoby v několika rovinách. Vězeňské prostředí se takzvaně vepíše do těla odsouzeného například skrz vězeňské tetování, psychický stres, anebo zdravotní rizika plynoucí například z pohlavních onemocnění, ale také proměnou identity po propuštění [Jones, Schmid 2000: 145-157]. Dále osoby mohou ve VTOS začít brát drogy, se kterými před nástupem nepřišli do kontaktu a odstartovat tak svou závislost. Případ, kdy by osoba začala

svou závislost ve VTOS nebo po ní, mezi respondenty nemám. Všichni, kteří bojovali se závislostí, si ji vybudovali před prvním uvězněním a jejich trestná činnost byla spojená především s obstaráváním financí na drogy, případně alkohol: „*To jsem sbírala kovy a prodávala je, abych měla na tabáček a na to pít.*“ [Iveta – bývalá odsouzená]. Drogová závislost se podepíše na jedinci, ať už z fyzického nebo psychického hlediska, a zhoršuje tím jedincovy šance na trhu práce.

2.2.1.4 Faktory, které ovlivňují úspěch na trhu práce

Rozhovory se zaměstnavateli vždy začínaly úvodem do dané problematiky zaměstnávání osob po propuštění a otázkami na jejich vlastní zkušenosti. Zaměstnavatelé měli značný problém s hledáním odpovědí na moje otázky. Ukazuje to, jak je toto téma složité nejen pro osoby, které zaměstnání po propuštění hledají, ale i pro samotné zaměstnavatele. I když z úplně jiného pohledu. Respondenti se ve svých odpovědích neustále točili na jednom důležitém bodě: „*Záleží proč ten člověk byl ve vězení.*“ [Karel – zaměstnavatel]. Druh spáchaného trestného činu se stal ústředním bodem ve výpovědích jak zaměstnavatelů, tak zaměstnanců. Zprvu jsme si tedy vždy museli nadefinovat modelovou situaci žadatele o zaměstnání propuštěného z VTOS a říct si, jaký trestný čin je pro zaměstnavatele přípustný, a který již ne. Všichni respondenti odpověděli stejně: „*Určitě by to muselo být něco neúmyslného, například z nedbalosti.*“ [Karel – zaměstnavatel]. Jediné trestné činy, které jsou jak pro zaměstnance, tak pro zaměstnavatele přípustné, jsou trestné činy neúmyslného charakteru¹⁸. „*Já bych se zeptal toho člověka normálně na férovku. Protože lidé se mohou dostat do vězení z mnoha důvodů to je vono. Do vězení se může dostat i normální slušnej kluk.*“ [Matěj - zaměstnavatel]. Druh spáchaného trestného činu pak vede k charakteristice propuštěného. Zaměstnavatelé zjišťují, zda se jedná o osobu, která žila spořádaným životem a jen se v určité fázi něco pokazilo, anebo zda se jedná o jedince, který dělal a bude dělat problémy dál. Je nutné ale poznamenat, že v případě, kdy má zaměstnavatel na výběr mezi vícero uchazeči, zvolí toho bez trestné minulosti: „*Už si na něj budu dávat pozor když vím, že jde z basy, a šlo by hodně*

¹⁸ Trestné činy dělí zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník na trestné činy spáchané úmyslně a z nedbalosti. Úmyslné se charakterizují jako jednání pachatele, který: „...*chtěl způsobem uvedeným v trestním zákoně porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem, nebo věděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, a pro případ, že je způsobí, byl s tím srozuměn.*“ (§ 15 odst. 1 písm. a,b). Nedbalostní trestné činy se charakterizují jednáním pachatele, který: „...*věděl, že může způsobem uvedeným v trestním zákoně porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že takové porušení nebo ohrožení nezpůsobí, nebo nevěděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl.*“ (§ 16 odst. 1 písm. a, b).

o okolnosti. Jako třeba měl bych v tu chvíli možnost zaměstnat i někoho jiného nebo ne? Protože jestli ano, tak je to jasný.“ [Karel – zaměstnavatel]. Na trhu práce má šanci uspět více propuštěný, který se dostal do vězení za trestný čin neúmyslného charakteru nebo z nedbalosti. Naopak úmyslné trestné činy jsou pro zaměstnavatele těžko přijímané a ve všech případech znamenaly pro zaměstnavatele stopku. Vypytávala jsem se i na pohled zaměstnavatelů na drobné krádeže: *„Je rozdíl, jestli seděl, protože někoho vědomě zabil, anebo protože někoho přejel neúmyslně autem, nebo naboural a šel si sednout. Nebo někoho okradl, jako když někoho ten člověk okrade, tak ho tady prostě nemůžu nechat, protože bych mu nedůvěřoval.“* [Matěj - zaměstnavatel]. Bohužel i činy jako drobné krádeže vyhodnocovali zaměstnavatelé velice negativně, jelikož se obávali, zda by daná osoba nekradla na pracovišti. Skrze charakterizování druhu trestného činu, který je zaměstnavatel u svých zaměstnanců ještě schopen přijmout, jsme se dostávali k dalším tématům.

Druhé nejčastější téma, které se opakovalo a většina respondentů na něj navazovala hned po redefinici minulosti propuštěného, bylo získávání důvěry. Respondenti si při pohovoru dělají celkový obrázek o uchazečích na základě dílčích informací. Zaměstnavatele i zaměstnance zajímá, jaký člověk před nimi sedí a jakou má minulost, považují to za důležité pro vytvoření důvěry k danému zaměstnanci. Zápis v RT nevidí jako hlavní překážku. Překážku vidí v tom, zda uchazeč o práci dokáže působit věrohodně. Záznam v RT je operacionalizací negativního vlivu předchozího uvěznění, který ale může být částečně zmenšen dobrým impression managementem, jehož složkou je fyzický vzhled a sebevědomé vystupování. Impression management uvádí Erving Goffman ve své knize *The Presentation of Self in Everyday Life* a popisuje, že lidé neustále pracují na tom, aby prezentovali určitý image. Tím se snaží vytvářet dojem, že jsou v souladu s očekávanými normami společnosti, ve které se nacházejí [Goffman 1956: 10-46]. Label bývalý vězeň je ve zkratce vnímán jako cejch nejistoty a nespolehlivosti. Tento stav dokáže jedinec proměnit dobrým impression managementem na základě získání důvěry. To považují pro mnoho jedinců jako velkou překážku, protože umění dobré sebeprezentace neovládá každý, a zároveň to není signifikantní znak důvěryhodnosti. *„Kdo umí dobře mluvit, má velký plus oproti těm, co to nesvedou.“* [Andrea – probační úřednice]. Jednoduše řečeno, kdo dokáže správně komunikovat, dokáže si svého zaměstnavatele snáze získat. Rozhodujícím faktorem ale není pouze to, zda si daný jedinec dokáže druhé získat, ale také zda o to má druhá osoba zájem. Při rozhovoru se zaměstnankyní Marcelou jsem zjistila, že její zájem poznat na pracovišti někoho, kdo prošel VTOS, je nižší oproti zaměstnanci, o kterém by tuto informaci neměla. *„Vyhýbat asi nevyhýbala, ale asi bych ani neměla potřebu s ním nějak přijít do kontaktu.“*

[Marcela – zaměstnankyně]. Tento přístup je v mnohém pochopitelný, ale ztěžuje reintegraci osob do nového pracovního prostředí, a tedy i do společnosti. Pokud je osoba příjemná a komunikativní, dokáže udělat dobrý dojem a získat si zaměstnavatele, je to velká část úspěchu. Naopak osoby, které tuto vlastnost nemají a mohou se zdát méně komunikativní a méně důvěryhodné, budou mít větší problémy při oslovování potenciálních zaměstnavatelů. Tato snížená komunikativnost je v mnohých případech spojená se stigmatem a labelem bývalého vězně. Nejvíce to ukazuje Vladimírův případ. Po propuštění Vladimír sám sebe vyčleňoval z kolektivu z důvodu studu. Nejen že se bál komunikace ve svém volnu, ale i v případě hledání zaměstnání. Záměrně se vyhýbal jakýmkoliv otázkám na jeho VTOS a to ho silně limitovalo v hledání zaměstnání.

Na první místo všichni zaměstnavatelé i zaměstnanci uvedli předchozí pracovní zkušenosti, dále pracovitost a šikovnost. Jaroslav u svých podřízených nepřihlíží k jejich vzdělání, ale k jejich schopnostem: „*Je to jedno, jaký má vzdělání. Vysoký školy moc neuznávám, protože vím, co naučily mě. Já se soustředím na to, co ten člověk umí, a to nevyčtete z žádného titulu.*“ [Jaroslav – zaměstnanec]. Stejným způsobem na to hledí i Matěj, který pracuje v gastro průmyslu: „*Jasně vzdělání, ale já znám hromadu lidí se základkou, který jsou mnohem chytřejší než vysokoškoláci.*“ [Matěj – zaměstnavatel]. Ani propuštění z VTOS nepocíťovali, že by jejich dosažené vzdělání mělo na pohovorech nějakou váhu. Důvod, proč u propuštěných na pohovoru nehrálo vzdělání žádnou roli, je jednoduchý, aspirovali na nižší pozice. V profesním zařazení, kde se snažili po propuštění participovat, jednoduše vzdělání nebylo nejdůležitějším aspektem. Nejdůležitější byly předchozí pracovní zkušenosti, skrze které si mohli zaměstnavatelé ověřit šikovnost a pracovitost jedinců. Tyto vlastnosti následně využívali v práci, na kterou jedinci aspirovali. Toto zjištění je v souladu s výzkumem *Body as a Project: The relationship Czech Prisoners Have to Their Bodies*. Vězni během svého pobytu ve vězení udržují svoji fyzickou sílu, jelikož si uvědomují, že po propuštění budou manuálně pracovat, a neaspirují tedy na posílení znalostí anebo vyšší pozice [Dirga 2017: 636- 656]. Ukazuje se, že v případě nižších pracovních pozic, na které propuštění především aspirují, vzdělání nehraje žádnou zásadní roli. Naopak pokud mají osoby předchozí pracovní zkušenosti, budou jejich šance na trhu práce několikanásobně větší.

K rychlému získání důvěry zaměstnavatele může pomoci doporučení zaměstnance. Doporučení nového a spolehlivého zaměstnance hraje na trhu práce obrovskou roli: „*Je to pro mě důležitý, protože my si dáváme i inzeráty. Pak se mi to sejde, jednoho mám přes inzerát a druhého skrze známého zaměstnance. Já raději vezmu toho, koho mám doporučeného.*“

Je to někdo, o kom mám už nějaké informace, ale o člověku z inzerátu nevím vůbec nic.“ [Karel – zaměstnavatel]. Ukazuje se, že pro zaměstnavatele je skutečně rozhodující najít dobré zaměstnance, a ty si následně držet. Potvrzuje se zde pozitivní vliv sociálního kapitálu u propuštěných osob z VTOS. Probační úředníci mě seznámili s častým jevem, který nazvali jako příslib zaměstnání. V případě, kdy zaměstnanec odchází do VTOS, jeho zaměstnavatel mu může poskytnout příslib, že po propuštění bude mít stále své místo: *„Těm lidem hodně pomáhá příslib zaměstnání. Hodně to pro ně znamená. Zaměstnavatel jim buď přislíbí, že jim práci podrží, anebo dostanou záruku. Je to taková společenská záruka. Kolikrát jim ani nezruší smlouvu.*“ [Andrea – probační úřednice]. Pokud osoba má dostatečný sociální kapitál, který jí je nápomocný v hledání zaměstnání anebo dostanou přímo doporučení, jedná se o zásadní moment pro získání zaměstnání. V několika případech se mi ověřilo, že pokud zaměstnavatel dostane doporučení, rád takové možnosti využije, a to i v případě, kdy daná osoba prošla VTOS. Rovněž pokud má zaměstnanec dobré vztahy se svým zaměstnavatelem, o svou práci kvůli nastoupení do vězení nepřichází a zaměstnavatel mu ji drží do ukončení trestu. Trest může být dokonce kratší, pokud se za něj zaměstnavatel zaručí a přislíbí, že daného jedince po propuštění zaměstná. S nízkým sociálním kapitálem je cesta na trhu práce složitější a zdlouhavější.

3. ZÁVĚR

Intersekcionalita nám připomíná, že každý jedinec prožívá danou zkušenost specifickým způsobem. V této práci jsem se soustředila na zkušenosti osob propuštěných z VTOS s konkrétním zaměřením, jak individuální faktory jedinců ovlivňují jejich zařazení na trh práce. Existují faktory, které pozici jedinců vylepší, a faktory, které působí diskriminačně a stigmatizují. Intersekcionalita pracuje s průnikem sociálních nerovností a hledá komplexní obraz překážek a zvýhodnění. Všichni respondenti, kteří si prošli VTOS, ve svém příběhu častokrát mluvili o zápisu v RT jako hlavním činiteli, proč byl problém nalézt zaměstnání. Díky intersekcionalní perspektivě jsem se mohla zaměřit ale i na jiné faktory, které si častokrát jedinci nemusí uvědomovat.

Mezi hlavní zaznamenané faktory, které napomáhají nalézt po propuštění z VTOS zaměstnání, patří rodinné zázemí, které plní své funkce. Dobré rodinné zázemí bylo ve všech případech v korelaci se snadnějším průběhem reintegrace do společnosti a na trh práce. Rodina respondentům pomáhá nejen skrze emoční podporu ve VTOS, ale také materiálně a finančně, například pomocí zaplacení kauce na byt nebo nabídkou bydlení. Rodina rovněž dokáže snížit vliv dluhů a podporovat jedince při odvykání. Rodina se tedy ukazuje jako faktor, který dokáže situaci podstatným způsobem ulehčit a zvyšuje možnost úspěšné participace na trhu práce. Kromě rodiny hraje důležitou roli i sociální kapitál daného jedince. Ve své práci jsem zjistila, že díky rozvětvenému sociálnímu kapitálu má jedinec mnohonásobně větší šance na trhu práce. Nejen že skrze sociální kontakty získává nabídky na zaměstnání, ale také může být zaměstnavatelům doporučen. Sociální kapitál tak je v případě hledání zaměstnání jeden ze zásadních faktorů. Mezi další faktory, které napomáhají úspěšnému nalezení zaměstnání, patří předchozí pracovní zkušenosti jedince. Zkoumala jsem však i situace, kdy jedinci žádné pracovní zkušenosti nemají. To se může stát například u dlouhodobých trestů, anebo v případě dlouhodobé práce na černo. Zjistila jsem, že větší šanci u zaměstnavatelů budou mít mladší jedinci bez pracovních zkušeností než starší osoby. Potvrzuje to zároveň i fakt, že zaměstnavatelé dávají přednost mladším uchazečům. Přednost by také měl jednoznačně běloch a z minorit preferovali zaměstnavatelé Asiaty, o kterých mluvili v narativu spolehlivosti a pracovitosti. Pro zaměstnavatele je klíčové nalézt takové zaměstnance, se kterými budou mít co nejméně problémů, proto hledají spolehlivé jedince, které nebudou muset neustále kontrolovat. Zaměstnavatelé přiznali, že by přijali jedince po VTOS jen v případě, že byl ve vězení za lehký a nedbalostní trestný čin. I v takovém případě je pro ně ale důležité, jakým

dojmem bude propuštěný jedinec působit. Pro propuštěného jedince je tak klíčové vypadat důvěryhodně a působit na potencionálního zaměstnavatele pozitivním dojmem.

Mezi faktory, které působí na trhu práce diskriminačně, patří zápis v RT, skrze který zaměstnavatel zjistí, že osoba byla ve výkonu trestu. Zaměstnavatelé, ale i zaměstnanci nechtějí mít na pracovišti osobu, která spáchala úmyslný trestný čin, především pokud by se jednalo o závažnější jednání. Problém se zápisem v RT je spojený s obtížným získáváním důvěry v propuštěné osoby. Východiskem pro propuštěné může být výmaz z RT nebo dobrý impression management. Dalším negativním faktorem je špatný zdravotní stav a také vyšší věk. Jak jsem již zmiňovala, nižší šanci na nalezení zaměstnání budou mít osoby bez pracovních zkušeností, především pokud jsou ve vyšším věku. Z důvodu odlišných nároků na fyzický vzhled muže a ženy je také nejméně výhodné být na trhu práce propuštěnou ženou. Zaměstnavatelé hovořili o problematice nevhodného fyzického vzhledu především u žen a obě respondentky se zkušeností VTOS přiznaly, že mají zkušenosti s tím, že byly odmítnuty na základě vzhledu. U diskriminace žen na trhu práce jsem se zabývala například i tématem rodičovství, případně plánovaného rodičovství, ale nikdo mi nepotvrdil, že by tento fakt omezoval participaci na trhu práce. Faktor, který výrazným způsobem ovlivňuje názor na jedince, byla jeho etnická příslušnost, především pokud se jednalo o romské etnikum. Přestože respondenti hovořili o Romech v binárním rozdělení, tedy o těch dobrých (pracovitých) a špatných (na dávkách, po VTOS), všichni respondenti mluvili o Romech pouze v negativní konotaci. Etnikum zde vychází jako důležitý faktor, který determinuje šance jedinců na trhu práce, a to především z důvodu panujících stereotypních představ převážné většiny společnosti. Kromě askriptivních znaků brání nalézt zaměstnání také nedostatečná iniciativa a chuť jedinců do práce. Iniciativu participovat na trhu práce ovlivňuje mnoho faktorů, jako je například dluhová situace jedinců, závislosti nebo špatný zdravotní stav. Naopak žádný efekt u propuštěných nehrálo jejich vzdělání, a to především proto, že se pohybují na nižších pracovních pozicích, které jsou manuálně zaměřené. Nejhorší by tedy místo na trhu práce hledala propuštěná romská starší žena se špatným vzhledem, bez předchozích pracovních zkušeností, se špatným zdravotním stavem a se zápisem v RT s úmyslným trestným činem. Etnikum se zdá spolu s fyzickým vzhledem jako velmi významný faktor, kdežto naopak vzdělání se ukázalo jako faktor spíše nedůležitý.

Ve své práci jsem se pokusila o hlubší sondu do problematiky zaměstnávání osob propuštěných z VTOS, při které jsem se snažila aplikovat intersekcionalní perspektivu. Ve své interpretaci výsledků jsem naznačila možné souvislosti vybraných faktorů. Jsem si vědoma limitů ve svém výzkumu, především s ohledem na omezenou generalizaci výsledků.

Má zjištěná data mohou následně nasměrovat další výzkumníky, kteří tuto oblast budou studovat také skrze intersekciónální perspektivu ale kvantitativní metodou. Kvantitativní výzkum může ověřit, zda tyto zjištěná data budou platit i ve větším množství dat, nebo odhalí jiné faktory, které osoby na trhu práce diskreditují.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Andersen, S. N., T. Skardhamar. 2015. „Pick a Number: Mapping Recidivism Measures and Their Consequences“. *Crime and Delinquency* 65 (5): 1-23, <https://doi.org/10.1177/0011128715570629>.

Bareš, P., J. Mertl. 2016. *Pilotní analýza ke zjištění systémových překážek a podmínek pro zaměstnávání osob po výkonu i ve výkonu trestu odnětí svobody*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Bass, B. C. 2014. „Preparing for Parenthood? Gender, Aspirations, and the Reproduction of Labor Market Inequality“. *Gender and Society* 29 (3): 362-385, <https://doi.org/10.1177/0891243214546936>,

Biedermanová, E., M. Petras. 2011. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Bourdieu, P. 1996. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Brownell, D. K., G. A. Marlat, E. Lichtenstein, G. T. Wilson. 1986. „Understanding and Preventing Relapse“. *American Psychologist* 41 (7): 765–782, <https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.7.765>.

Buchtová, B., J. Šmajš, Z. Boleloucký. 2013. *Nezaměstnanost 2., přepracované a aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing.

Clemmer, D. 1940. *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Cole, E. R. 2009. „Intersectionality and Research in Psychology“. *American Psychologist* 64 (3): 170-180, <https://doi.org/10.1037/a0014564>.

Connell, R. W., J. W. Messerschmidt. 2005. „Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept“. *Gender and Society* 19 (6): 829-859, <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>.

Černíková, V. et al. 2008. *Sociální ochrana. Terciální prevence, její možnosti a limity*. Praha: Aleš Čeněk.

- Dirga, L., A. Lochmanová, P. Juříček. 2015. „The structure of the Inmate Population in Czech Prison“. *Sociológia* 47 (6): 559-578,
- Dirga, L. 2016. „Jak se mluví za mřížemi: (tajná) mluva odsouzených v českých věznicích“. *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* (1): 7-23.
- Dirga, L. 2017. „Body as a Project: The Relationship Czech Prisoners Have to Their Bodies“. *Sociológia* 49 (6): 636-656.
- Dirga, L. 2020. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Disman, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Doubravová, D. 2001. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: Institut pro probaci a mediaci.
- Foucault, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Goffman, E. 1956. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: Social Sciences Research Centre.
- Goffman, E. 1961. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Anchor Books.
- Goffman, E. 2003. *Stigma: Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Grace, D. 2014. *Intersekcionalita-informed Mixed methods Research: A Primer*. Vancouver: The Institute for Intersectionality Research & Policy.
- Hašková, H., A. Křížková, K. Pospíšilová. 2018. „Intersekcionalní přístup ke zkoumání nezaměstnanosti.“ *Sociologický časopis* 54 (2): 171–197, <https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.2.398>.
- Horáková, M., P. Horák. 2013. „Zaměstnatelnost skupin ohrožených nezaměstnaností na současných trzích práce.“ *Sociológia* 45 (2): 128-149.

- Jandourek, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Jeřábek, H. 1993. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Jones, R., T. Schmid. 2000. *Doing Time: Prison Experience and Identity Among First-Time Inmates*. Stamford: Emerald Group Publishing Limited.
- Kalina, K. et al. 2003. *Drogy a drogové závislosti 1: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Kanazawa, S., L. J. Kovar. 2004. „Why beautiful people are more intelligent“. *Intelligence* 32 (3): 227–243, <https://doi.org/10.1016/j.intell.2004.03.003>.
- Karabec, Z. 2001. „K problematice trestání.“ *Sociologický časopis* 37 (1): 73-87, <https://doi.org/10.13060/00380288.2001.37.1.12>.
- Karabec, Z., J. Vlach, S. Diblíková, P. Zeman. 2011. *Systémy trestní justice v Evropě a Severní Americe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Katrňák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci - Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- King, R. D., M. Massoglia, R. Macmillan. 2007. „The Context of Marriage and Crime: Gender, the Propensity to Marry, and Offending in Early Adulthood“. *Criminology: An Interdisciplinary Journal* 45 (1), 33–65, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2007.00071.x>.
- Kolářová, M. 2008. „Na křižovatkách nerovností: Gender, třída a rasa/etnicita“. *Gender and Research* 8 (2): 1-9.
- Křížová, A., Z. Sloboda. 2009. *Genderová segregace českého trhu práce. Kvantitativní a kvalitativní obraz*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Mareš, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Marešová, A., Š. Blatníková, P. Kotulan, M. Martinková, M. Štěchová, M. Tamchyna. 2011. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Matějů, P., D. Hamplová, P. Hampl, M. Loužek, S. Weidnerová, P. Anýžová, M. Smith. 2017. *Moc krásy: Pomáhá krása a atraktivita k životnímu úspěchu?* Praha: Karolinum.

Mäsiarová, L. 2020. Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky [online]. *Statistická ročenka 2020* [cit. 14. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2020.pdf>.

McCall, L. 2005. „The complexity of Intersectionality“. *The University of Chicago Press* 30 (3): 1771-1800, <https://doi.org/10.1086/426800>.

Mertl, J., P. Bareš. 2018. *Zaměstnávání osob ve výkonu a po výkonu trestu odnětí svobody a přístup zaměstnavatelů k těmto osobám*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Metraux, S., D. P. Culhane. 2004. „Homeless Shelter Use and Reincarceration Following Prison Release“. *Criminology and Public Policy* 3 (2): 139-160, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2004.tb00031.x>.

Morse, C. N., R. S. Weiss. 1955. „The Function and Meaning of Work and the Job“. *American Sociological Review* 20 (2): 191-198.

Mravčík, V., P. Chomynová, K. Grohmannová, B. Černíková, T. Rous, Z. Cibulka, J. Fidesová, H. Vopravil. 2020. Úřad vlády České republiky Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti [online]. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2019* [cit. 9. 4. 2023]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/33369/1076/VZdrogy2019_v02_s%20obalkou.pdf.

National Research Council. 2008. *Parole, Desistance from Crime, and Community Integration*. Washington, DC: The National Academies Press.

Nedbálková, K. 2006. *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Nešpor, K. 2018. *Návykové chování a závislost*. Praha: Portál.

Pešek, R., J. Praško, P. Štípek. 2013. *Kognitivně-behaviorální terapie v praxi*. Praha: Portál.

Phillimore, J., C. Ndofor-Tah, A. Strang, L. Morrice, L. Michael, P. Wood, J. Simmons. 2019. *Indicators of Integration framework 2019* [online]. Home Office [cit. 12. 3. 2023]. Dostupné z:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1074688/home-office-indicators-of-integration-framework-2019-horr109.pdf.

Poponoe, D. 1996. *Life without Father: Compelling New Evidence that Fatherhood and Marriage are Indispensable for the Good of Children Society*. New York: Simon and Schuster.

Prokop, D. 2019. *Slepé skvrny: O chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzvách české společnosti*. Brno: Host.

Silverman, D. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Pegas.

Smith, J. A., P. Flower, M. Larkin. 2009. *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.

Tomášek, J., S. Diblíková, M. Scheinost. 2016. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Tomášek, J., P. Faridová, Z. Kostelníková, J. Rozum, P. Zhřivalová. 2017. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Tripodi, S. J., S. Kim, K. Bender. 2010. „Is Employment Associated with Reduced Recidivism?: The Complex Relationship between Employment and Crime“. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 54 (5), 706–720, <https://doi.org/10.1177/0306624X09342980>.

Večerník, J., K. Fialová, D. Hamplová, M. Mysíková, Z. R. Nešpor. 2016. *Práce, hodnoty, blahobyť. České reálie v Evropském kontextu*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Warr, M. 1998. „Life-Course Transitions and Desistance from Crime“. *Criminology* 36 (2): 183-216, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1998.tb01246.x>.

Weber, L. 1998. „Understanding Race, Class, Gender, and Sexuality: A Conceptual Framework“. *Psychology of Women Quarterly* (22): 13- 32.

RESUMÉ

Finding employment is essential for an individual's personal, social and financial well-being. However, many individuals struggle in the labour market, for example those with a criminal history. People released from prison have criminal records and employers will prefer other candidates. As part of my bachelor's thesis, I conducted qualitative research that focused on analysing the factors that influence the labour market chances of those released from prison from an intersectional perspective.

In the theoretical part of the thesis, I focused on explaining the importance of employment in individuals' lives, the issue of incarceration and the impact of criminal history on employment. The research methodology involved interviews with a diverse group of respondents, including employers, employees, probation officers, and individuals with experience of incarceration.

The research findings suggest that several factors have a significant impact on the chances of released prisoners in the labour market. The most discriminatory factors include high age, female gender, appearance, poor physical health, drug addiction and the criminal record itself. On the other hand, young age, male gender, work experience, pleasant demeanour and good family background are positive influences. An interesting outcome is that education was not considered an important factor among the respondents, as they did not aspire to positions where education played a role.

ZKRATKY

PMS – Probační a mediační služba

RT - Rejstřík trestů

VTOS – Výkon trestu odnětí svobody

PŘÍLOHY

Příloha č.1 – Topic guide

Topic guide

PROPUŠTĚNÝ Z VTOS

Identifikace respondenta

- Pohlaví
- Věk
- Rodičovství
- Partnerství/Manželství
- Etnikum
- Počet VTOS
- V jakém vězení
- V kolika letech byl (poprvé) uvězněn
- Jak dlouho byl ve VTOS

Život před uvězněním

- Dokončené vzdělání
- Dokončené vzdělání rodičů
- Čím se živil
 - kolik zažil například pracovních pohovorů
 - případně pracovních pozic
- Čím se chtěl živit
 - Kde viděl limity
- Bydlení
- Užívání návykových látek
- Co ho přivedlo ke spáchání trestného činu

Život ve VTOS

- Co se ve vězení naučil praktického
- Co se naučil a nedokáže se toho po propuštění zbavit (zlozvyk)
- Je ve stálém kontaktu s někým, s kým byl ve vězení
- Přišel ve VTOS do styku s drogami
- Pracoval ve vězení
- Aktivity ve vězení
- Kontakt s rodinou/přáteli ve VTOS
 - Proměnil se vztah s rodinou/přáteli
- Myšlenky na propuštění a jeho budoucí kroky po propuštění

Propuštění z VTOS

- Jak vnímá přípravu na propuštění z VTOS
- Největší obavy z propuštění
- Co bylo po propuštění nejdůležitější (najít zaměstnání?)
- S kým byl v kontaktu
- Měl kam jít
- Měl peníze
- Navštívil kurátora
- Navštívil pomocnou organizaci
- Věděl, kde bude zaměstnán

Život po propuštění

- Kolik vystřídal zaměstnání
- Průběh pohovorů
- Stigmatizaci (v jakékoliv části života – především se zaměřit na pracovní zkušenosti)
- Co bránilo úspěšnému nalezení práce
- Co mu v hledání práce pomohlo
- Jak se cítil ve skupině kolegů
- Konkrétní identifikační znaky respondenta, které mohli úspěšnému nalezení pracovního uplatnění zabránit
 - (Posoudím vizuálně sama a zkusím se dále tomuto faktoru věnovat)
 - (tetování, etnikum, špatná mluva, celkový vzhled, vzdělání,...)
- Turning points

- (Odhadnu z našeho rozhovoru)

ZAMĚSTNAVATELÉ

Identifikace respondenta

- Pohlaví
- Věk
- Druh podniku
- Počet zaměstnanců

Úvod do problematiky

- Představit problematiku
- Jaký má názor na zaměstnávání osob z VTOS
- Jak vnímá stigmatizaci těchto osob - zhoršené podmínky pro nalezení uplatnění
- Jak se tato situace dle nich může zlepšit

Zaměstnávání propuštěných z VTOS

- Vyžaduje při nástupu do zaměstnání výpis z trestního rejstříku
- Zaměstnával někdy osobu propuštěnou z VTOS
 - Případně zaměstnal by takovou osobu
 - V jakém případě ano (zaměřit se na konkrétní faktory)
 - V jakém případě ne (zaměřit se na konkrétní faktory)
- Bylo by důležité případně:
 - Jaký TČ spáchal
 - Jak dlouho byl ve VTOS
 - Pohlaví
 - Rodičovství
 - Etnikum
 - Vzhled
 - Jazyk
 - Vzdělání
 - Předchozí pracovní zkušenosti
- Zavedl by speciální opatření po zaměstnání osoby s trestním rejstříkem
- Co může motivovat k zaměstnání propuštěné osoby

ZAMĚSTNANCI

Identifikace respondenta

- Pohlaví
- Věk
- Pracovní pozice

Úvod do problematiky

- Představit problematiku
- Jaký má názor na zaměstnávání osob z VTOS
- Jak vnímá stigmatizaci těchto osob - zhoršené podmínky pro nalezení uplatnění
- Jak se tato situace dle nich může zlepšit

Propuštěný na pracovišti

- Zažil někdy propuštěného na svém pracovišti / případně ve svém okolí
 - Lehká identifikace osoby
 - Jak tato osoba zapadla do kolektivu
 - Jak vykonávala svou pracovní činnost
 - Byl nějaký viditelný znak, který osobu spojoval s vězením
- Vnímá rozdíl mezi propuštěným a zbytkem pracoviště
- Jak se vedle takové osoby cítil
 - Případně jak by se cítil, kdyby někoho takového na svém pracovišti měl
 - Snažil by se s osobou přijít do kontaktu nebo by kontakt omezoval
 - Co by jim pomohlo, aby se vedle takové osoby cítili více v bezpečí
- Jaké opatření by se museli zavést

PROBAČNÍ ÚŘEDNÍK

Identifikace respondenta

- Pohlaví
- Věk
- Pracovní zařazení

Zkušenosti s propuštěnými z VTOS

- Důvody proč se lidé do věznic dostávají
- Typologie lidí, kteří se tam dostávají
- Typologie lidí a trestný činů
- Jak jsou připraveni na propuštění
- Spojení mezi bezdomovectvím a vězením
- Jakými slovy popisují zkušenosti s vězením jejich klienti

- Co je nejdůležitější po propuštění:
 - Práce
 - Bydlení
 - Zbavení se negativních kontaktů
 - Rodinné zázemí
 - Vzdělání / schopnosti
 - Předchozí pracovní zkušenosti
 - Zbavení dluhů
 - Zbavená závislostí

- Co brání nalézt zaměstnání
- Co pomáhá najít zaměstnání
- Co brání nalézt bydlení
- Důvod proč se do vězení vrací
- Co by jim pomohlo, aby situace zvládali lépe

- Rozdíly v hledání zaměstnání na základě faktorů:
 - Pohlaví
 - Etnikum
 - Vzdělání
 - Vzhled
 - Pracovní zkušenosti
 - Věk

- Rodičovství
- Partnerství
- Rodinné zázemí
- RT
- Hlavní motivace, která osobám pomáhá přestat s kriminální kariérou
- Prožívání stigmatizace klientů